

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen kunnen in eigen woorden aangeven wat de betekenis van de Kerkhervorming is;
- ❖ De leerlingen weten de belangrijkste gebeurtenissen uit het leven van Luther en zijn betekenis voor de Hervorming;
- ❖ De leerlingen weten wie Zwingli is;
- ❖ De leerlingen weten de belangrijkste gebeurtenissen uit het leven van Calvijn en zijn betekenis voor de Hervorming.

Aantal lessen 7**Lesonderdelen** *Vertelling*

1. Student Maarten wordt monnik
2. Gerold krijgt een vader
3. De vlucht

Leestekst

Gewonnen....verloren?

Leerlingenboek

Maarten Luther
 Ulrich Zwingli
 Johannes Calvijn

Verwerking**Repetitie****Vertelling 1** **STUDENT MAARTEN WORDT MONNIK**

Wat heeft Maarten het naar zijn zin op zijn nieuwe school in Eisenach! Dat was in Mansfeld wel anders. De rillingen lopen Maarten nog over de rug als hij aan zijn eerste meester terugdenkt. Meester Emilius! Hij gebruikte bij bijna alles de stok: bij het instampen van de lessen, bij het overhoren... Hij, Maarten, is ook heel wat keren afgeranseld. Op een dag zelfs vijftien keer! Thuis was vader Luther ook niet zuinig met de stok, maar dat was toch anders... Van vader kon hij tenminste geloven dat hij het beste met hem voor had. Maarten was wat blij, toen zijn vader hem naar een andere school stuurde. Dat was in Maagdenburg, bij de Franciscaners. Daar is hij nog geen jaar geweest, denkt Maarten. Nu studeert hij aan de Latijnse school van Eisenach. Maarten schrikt op uit zijn gepeins. De deur van het lokaal gaat open. Het wordt heel stil. Rector Trebonius komt binnen. Hij neemt zijn baret af. Even kijken zijn vriendelijke ogen de klas rond. Dan zegt hij plechtig: 'Ik groet de toekomstige burgemeesters, doctoren en kanseliers.'

Maarten glimlacht. Zo gaat het iedere morgen. Want, al zitten ze nog in de schoolbanken, eens zullen zij misschien een voorname plaats innemen in de maatschappij. Dat bedoelt rector Trebonius!

13. De Kerkhervorming

Voor het huis van de rijke koopman Cotta houdt een groepje studenten stil. Er klinken een paar fluittonen, aarzelend eerst... Dan vallen de stemmen in. Een luit begeleidt. Het klinkt heel mooi. De heldere stem van Maarten klinkt boven alles uit. Ja, zo is het de gewoonte in Eisenach. Studenten trekken zingend langs de huizen, om op die manier hun kostje bij elkaar te scharrelen. Ze leven van wat ze krijgen. In de deuropening staat vrouw Ursula Cotta. Ze luistert met bewondering. Wie is die jongen, die zo prachtig zingt?

En terwijl ze de studenten wat eten toestopt, zegt ze tegen Maarten: 'Wil jij straks even binnenkomen?' Verrast kijkt Maarten in het vriendelijke gezicht van de vrouw. Achter haar aan loopt hij mee naar de eetkamer. Maarten durft bijna niet. Hij met z'n oude pakje in zo'n deftige kamer? Dat is wel heel erg. Maar de vriendelijke vrouw helpt hem over zijn aarzeling heen. Een stoel wordt bijgeschoven en Maarten neemt plaats. De kinderen kijken even op, maar eten rustig door. Ze doen net of deze arme student gewoon bij hen hoort.

De maaltijd is afgelopen. 'Wil Maarten bidden?' Zeker dat wil hij wel. En uit zijn herinnering diept hij het mooiste gebed op, dat hij bij meester Emilius geleerd heeft. Na het gebed kijkt Ursula Maarten aan. 'Zou je hier willen blijven? Ik heb nog een klein kamertje over. Dat is veel beter dan de schoolzolder. En je mag altijd mee-eten.' Verrast kijkt Maarten de vriendelijke vrouw aan. 'Maar dat kan ik helemaal niet betalen?' 'Dat hoeft ook niet. Wie heeft het over betalen? Je komt gewoon bij ons in huis, net alsof je bij ons hoort.' Vier gelukkige jaren blijft Maarten in het huis van de vriendelijke familie Cotta.

Toch verhuist Maarten weer als hij achttien jaar is. Hij gaat naar Erfurt, om aan de hogeschool te studeren. Dat wil zijn vader graag. Maarten moet rechtsgeleerde worden. Dan kan hij later misschien een belangrijk regeringsambtenaar worden. Met zo'n betrekking valt veel geld te verdienen...

Maarten is gezien onder de studenten. Hij is een goede kameraad. Hij houdt van muziek en van een vrolijk gesprek. Toch is Maarten geen losbol. Hij begint 's morgens niet aan zijn studie, voordat hij eerst naar de kerk is geweest en gebeden heeft. 'Vlijtig bidden is meer dan half studeren,' vindt hij.

In zijn vrije tijd is Maarten vaak te vinden in de bibliotheek van de universiteit. De rechtenstudie bevalt hem niet erg. Al die wetten en regels zijn zo saai! In de bibliotheek is misschien wel iets interessanter te vinden... Nu zit Maarten weer in de bibliotheek te rommelen. Hij zoekt naar allerlei geleerde boeken. Ha, dat is een dikkerd. Daar zal wel het één en ander instaan. Het dikke boek ligt vastgeklonken aan een ketting. Dat gebeurt met alle dure boeken. Maarten doet het boek open. Wat is dit? 'Biblia', leest hij hardop. Een Bijbel, een echte Bijbel? Die heeft hij nog nooit in handen gehad. Wel heeft hij eruit voor horen lezen, maar nog nooit heeft hij er zelf in gelezen. Het dikke boek is in het Latijn geschreven. Maar dat is voor de knappe Maarten geen probleem. Direct slaat hij het boek verder open en begint te lezen. Het is de geschiedenis van Hanna. Die vrouw, die om een zoontje bad en van de Heere een jongetje kreeg. Samuël noemde ze hem. Uit dankbaarheid bracht zij het kleine ventje naar het huis van God. Hij zou daar altijd in de dienst van de Heere blijven. Prachtig vindt Maarten het! Hij leest maar door, alsmaar door. Tot uiteindelijk zijn maag hem waarschuwt dat het tijd is om naar huis te gaan. Voorzichtig bergt hij de Bijbel op. Wat staat hier veel in. Voor Maarten de bibliotheek uitloopt weet hij het zeker: Ik zal niet rusten voordat ik de hele Bijbel heb doorgelezen.

De tijd daarna is Maarten vaak stil. Het valt zelfs zijn vrienden op. Zo maar, terwijl hij met zijn vrienden aan het zingen is, of als er een grap verteld wordt, schiet het soms door hem heen: 'Wat helpt de beste studie? Wat heb je aan de mooiste betrek-

king? Eenmaal moet je sterven en voor God verschijnen!' Maarten is bang voor de dood... Soms draait hij plotseling zijn hoofd om. Dan is het net of er iemand achter hem staat en hem in het oor fluistert: 'Je zonden! Je zonden!' Hoe kan ik God ontmoeten? 'Ik wil er niet meer aan denken,' zegt Maarten tegen zichzelf. 'Ik zal nog harder studeren, dan hoor ik die stem niet meer.'

Hij doet examen en slaagt als één van de besten. Zijn vader is zo trots dat hij zijn zoon voortaan met 'u' aanspreekt. Maar dan zegt Maarten: 'Vader, ik wil priester worden.' Een priester leeft dicht bij God, denkt hij. Misschien zal ik dan verlost zijn van mijn zondenlast... Vaders trots is verdwenen. Daar gaat zijn droom van rijkdom en eer! Maar... tenslotte is hij de baas. 'Het gebeurt niet', zegt hij vastbesloten.

Na de zomervakantie gaat Maarten weer terug naar de school in Erfurt. Als hij een groot bos doortrekt, overvalt hem een vreselijk onweer. Felle bliksemstralen schieten door de lucht, onmiddellijk gevolgd door zware donderslagen. Nergens is een schuilplaats te vinden. De donder rommelt door. 't Lijkt wel de stem van Gods toorn! Waar moet hij zich verbergen? Nergens! O, moet ik dan hier in het bos sterven? Getroffen door de bliksem? En dan voor God komen? Maarten rilt van angst. Daar flitst een vlamme bliksemstraal vlak langs hem heen. Fel slaat de bliksem naast hem neer. 'O genade! Genade!' schreeuwt Maarten in hevige angst. 'Laat me leven? Laat me niet sterven! Heilige Anna, help mij! Lieve, heilige Anna help mij. Ik zal monnik worden, heel mijn leven lang! Help mij! Ik zal helemaal voor God alleen zijn...' Even later zakt het onweer af. Drijfmat staat Maarten van de grond op. Sidderend en bevend vervolgt hij zijn weg naar Erfurt.

Na deze gebeurtenis nodigt Maarten al zijn vrienden uit voor een feest in zijn huis. Iedereen komt graag. Maarten is zo'n vrolijke vriend! Maar deze avond is hij niet zo vrolijk als anders. Hij is zo ernstig! Aan het einde van de avond staat hij op. 'Vrienden, ik ga monnik worden.' 'Wat mankeert je?' 'Jij wordt toch burgemeester of rechter?' reageert een ander verbaasd. 'Je gaat toch geen monnikspij aandoen?' Maar Maarten is van zijn besluit niet af te brengen. Zijn vrienden kunnen praten wat ze willen, maar hij blijft erbij. 'Ik ga het klooster in!'

De volgende loopt Maarten met zijn vrienden naar het Augustijnerklooster in Erfurt. Dit is het strengste klooster. Daar wil hij heen. Voor hen ligt het klooster met zijn zware houten deur. Maarten laat de klopper op de deur vallen. Even later stapt hij alleen het klooster binnen.

Bron

Handleiding *Er is Geschied*, deel 2.

Gespreksvragen

1. Hoeveel Bijbels heb jij?
2. Hoe ben jij aan de Bijbel gekomen?
 - *1 Korinthe 4:7. 'Want wie onderscheidt u? En wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? En zo gij het ook ontvangen hebt, wat roemt gij alsof gij het niet ontvangen hadt?'*
3. Maarten wilde in het klooster vergeving van zijn zonden krijgen en vrede met God vinden. Waar vind je dit?
 - *1 Johannes 1:7. 'En het bloed van Jezus Christus, Zijn Zoon, reinigt ons van alle zonde.'*
 - *Romeinen 5:1. 'Wij dan gerechtvaardigd zijnde uit het geloof, hebben vrede bij God, door onzen Heere Jezus Christus.'*

13. De Kerkhervorming

4. Maarten moest naar school om een belangrijke man te worden. Waarom ga jij naar school?
5. Wat doe jij als je bang bent? / Ben je bang om te sterven?
6. Wie neemt Maarten mee het klooster in?
 - *Zichzelf. Romeinen 7:14. 'Want wij weten dat de wet geestelijk is, maar ik ben vleeselijk, verkocht onder de zonde.'*

Vertelling 2 GEROLD KRIJGT EEN VADER

'Moeder! Mag ik nog even spelen met de jongens?' Moeder Anna ziet de vragende blik in de ogen van haar jongen. 'Ben je al klaar met de les bij magister Zwingli?' 'Ja moeder', antwoordt de jongen, 'we hebben weer Latijnse les van meester Zwingli gehad. Het is zo fijn bij hem. Maar nu zijn we vrij, mag ik nog even...?' Moeder knikt. Vrolijk rent de tien jaar oude Gerold weg. Nog even kijkt hij achterom en stuift dan het kleine hofje uit, waarin ze wonen. Nog even kijkt moeder Anna haar jongen na. Ergens in het kleine huisje hoort ze de stemmetjes van haar twee dochters. Stil vullen haar ogen zich met tranen. Ze zucht, 'Johan!' In gedachten staart Anna Reinhard door het kleine venster naar buiten. Een traan rolt over haar wangen naar beneden.

Nóg ziet ze haar man steunend op een kameraad naar binnen strompelen. Vreselijk zag hij eruit! Zo zwak, zo ziek! Hij kon niet meer. Dat kon nooit goed gaan! Waarvoor ze vreesde, kwam uit. Heel snel na zijn thuiskomst van de veldslag stierf haar Johan... 'Waarom toch zo?' fluistert Anna zachtjes.

Nu is ze alleen. Alleen om te zorgen voor haar drie kinderen. Geen man meer die voor haar kan zorgen. En toch.... alleen? Nee! Vastberaden en vertrouwend draait Anna zich om. Door haar tranen heen glimlacht ze. Ze denkt terug aan de preek van Zwingli in het nonnenklooster. In gedachten hoort ze hem nog zeggen: 'God alleen is onze Troost en Toeverlaat. Zonder Hem hebben wij geen rust, in Hem alleen rusten wij. Zo begint de zaligheid hier al in de zekerheid van een troostrijke hoop.'

Hol klinken de snelle voetstappen van Gerold en zijn vrienden. Door het smalle steegje tussen twee huizen door komen ze op de grote Münstergasse. 'Linksaf!' roept één van de jongens. Iets langzamer gaan ze om de grote Grossmünster heen. De twee spitse torens van het hoge kerkgebouw steken scherp af tegen de lucht. Langs de grote huizen aan de Hindermünstergasse lopen de jongens de drukke Vismarkt op. Al snel rennen de jongens tussen de viskraampjes en mensen door. Gerold schiet op een grote ton af. Hij zet zijn handen erop en springt er met een grote bokkesprong overheen. Verbaasde kreten klinken! Zijn vriendjes juichen hem toe als hij weer bij hen staan. 'Nog een keer Gerold!' roepen ze hem toe. Gerold kijkt rond of hij nog een plekje ziet waar hij een nieuw kunststukje uit kan halen.

Aan de rand van de Hindermüstergasse staat een hoog deftig huis. Hier woont één van de deftigste burgers van de grote stad Zürich. Voor één van ramen die uitkijken op de Vismarkt staat een oude grijze man. Het is raadsheer Meyer, de bewoner van de Meyershof. Meyer kijkt uit het raam naar de vismarkt. Tussen de kooplui op de markt ziet hij hoe een ventje door een dienstbode in een grote lege vismand wordt gezet. Overal zijn lachende gezichten te zien. Meyers blik blijft rusten op de jongen in de vismand. 'Wie is die mooie jongen?' vraagt de raadsheer aan een van de huisgenoten. Een kort antwoord klinkt. Met een schok kijkt de oude man weer naar de jongen, die omringd door zijn lachende kameraden de mand uit klautert. Dan draait de grijze raadsheer zich om. Hij slaat zijn mantel om en loopt even later de houten trap af naar beneden.

Buiten loopt raadsheer Meyer op het vrolijke gelach en gewoel van de jongens af. Er omheen kijken een paar mensen naar het dolle spel van de jongens. Meyer stapt

op de grootste springer af en grijpt hem bij zijn korte jasje. 'Hoe heet jij ventje?' vraagt de oude man. Geschrokken kijkt Gerold in het gezicht van de grijze raadsheer. Hij voelt de hand van de man op zijn schouder. 'Gerold Meyer, meneer', klinkt het zachtjes uit zijn mond, terwijl hij de raadsheer aankijkt. 'Kom jij dan maar eens even mee', beveelt de oude man. En terwijl hij Gerold vasthoudt aan zijn buis, volgt de jongen hem schoorvoetend naar het grote deftige huis aan de Hindermünstergasse. De twee hoge torens van de Grossmünster priemen omhoog.

'Wat zou heb ik verkeerd gedaan hebben?' vraagt de jongen zich stilletjes af. Hij kijkt even omhoog naar het gezicht van de raadsheer. 'Hier woon ik jongen.' Ze stoppen bij het grote huis. 'Kom maar mee naar boven Gerold.' Verrast hoort Gerold de vriendelijk stem en kijkt in de vriendelijke ogen van de oude man. Binnen, in de kamer die uitkijkt op de Vismarkt, vraagt de raadsheer: 'Gerold, hoe heet je moeder?' Schuchter antwoordt de jongen: 'Anna Reinhard meneer.' Tot zijn verbazing ziet Gerold dat de ogen van de grijze man zich vullen met tranen. Het wordt helemaal stil. Zachtjes dringen de geluiden van buiten door naar binnen. De oude man pakt zijn doek en snuit zijn neus, terwijl hij met ontroering Gerold aankijkt. 'Weet je hoe ik heet jongen?' Zonder antwoord af te wachten gaat de oude man verder. 'Gerold Meyer.... En jij bent mijn kleinzoon' Het wordt weer stil. Gerold kijkt zijn opa vreemd aan. De oude Meyer steekt zijn hand uit naar de jongen, die de uitgestoken hand stevig vastgrijpt. Zachtjes drukt de oude man hem tegen zich aan. Trillend klinkt zijn oude stem: 'Jongen, je vader heeft mij heel erg boos gemaakt. Maar daar zal jij de schuld niet van krijgen. Ik hoop dat je veel van je opa zult houden. Ik zal voor je zorgen.'

Alles verandert voor moeder Anna en haar gezin. Ze heeft geen geldzorgen meer. Opa Meyer zorgt voor de studie van Gerold en voor zijn zusjes. Dankbaar ziet Moeder Anna dat haar zoon ontzettend goed zijn best doet op school. Tot haar grote vreugde is Zwingli erg tevreden over het leren van Gerold. Iedere dag krijgt Gerold Latijnse les van Zwingli. Totdat Gerold naar de Hogeschool van Bazel wordt gestuurd, waar vrienden van Zwingli voor hem zullen zorgen.

In het kleine huisje van Anna zitten Zwingli en Anna samen te praten. Anna luistert naar Zwingli die in zijn hand een brief van één van zijn vrienden uit Bazel heeft. 'Als u nog meer van zulke jongens heeft, stuur ze dan allemaal maar naar mij.' Blij kijken ze elkaar aan. Het wordt even stil. Dan vraagt Anna: 'Huldreich, heb je al wat van de bisschop gehoord?' Zwingli knikt. 'Ja Anna, maar het is zoals verwacht. We krijgen geen toestemming om te trouwen. Van de bisschop mag een priester, zoals ik ben, niet in het huwelijk treden.' 'En nu, Huldreich?' vraagt Anna zacht. Beslist klinkt Zwingli's stem: 'Als de Heere het geeft, zullen we trouwen! Geen bisschop kan verbieden wat de Heere niet verboden heeft! En trouwens, Petrus is ook getrouwd geweest.' Zwingli en Anna kijken elkaar aan. 'Anna', zegt Zwingli, 'zoals Christus voor Zijn kinderen gestorven is en Zich helemaal aan hen heeft gegeven, zo moeten ook man en vrouw alles voor elkaar doen en lijden.'

In het huis van Zwingli is het een drukte van belang. Anna, nu de vrouw van Zwingli, is druk bezig met het verzorgen van de huishouding. Vrolijke meisjesstemmen klinken uit de keuken door het huis. Samen met haar dochters maakt moeder Anna eten klaar om uit te delen aan de zieken. Nog wat onzeker loopt een blinde man met afschuwelijke littekens door de kamer van het huis. Het is Hans. Hans is, omdat hij in de Heere Jezus gelooft, opgepakt en blind gemaakt. Zwingli en Anna hebben zich over hem ontfermt. In de studeerkamer zit Zwingli. Voor zich liggen een paar vellen papier. Zojuist heeft hij zijn veer scherp geslepen. Hij doopt de pen in de inkt en begint te schrijven. 'Lieve Gerold, het is gebruikelijk nu je weggaat een klein

13. De Kerkhervorming

cadeau te geven. Dit boekje wat ik schrijf, geef ik aan jou. Het allerbelangrijkste is dat, dat je weet dat niemand zelf kan geloven in de enige God. Alleen de hemelse Vader Die ons tot Zich trekt kan dat geven.' Weer doopt Zwingli zijn pen in de inkt. Dan schrijft hij verder.

In het verre Bazel zit Gerold alleen. Hij heeft een stil plekje opgezocht. Zojuist heeft hij het kleine pakketje opengemaakt. Een brief en een klein boekje houdt hij in zijn hand. Zijn ogen glijden over de regels van het boekje. 'Lieve Gerold.' Z'n hart klopt als hij het handschrift van zijn stiefvader Zwingli herkent. Een diep rode kleur trekt over zijn gezicht als hij verder leest. 'Als je weet dat de zonde van Adam ook jou vergiftigde, dan erken je ook je eigen zondigheid.' Dat weet hij heel goed! Hoe vreselijk heeft hij geleefd in die badplaats. Zijn schuld. Dan leest Gerold verder. 'Hoe moet jij als jongeman je tegenover je medemensen gedragen? Antwoord: Zoals Christus Zich voor ons heeft overgegeven in de dood en onzer één is geworden, zo moet jij je niet verbeelden er alleen voor jezelf te zijn, maar jij behoort de anderen toe! Streef al jong naar gerechtigheid, trouw en karaktervastheid; dat is goed voor christenheid en vaderland.'

Op 11 oktober 1531 sterven Zwingli en Gerold beiden op het slagveld van Kappel.

Bron

Oorspronkelijk.

Gespreksvragen

1. Kun je uit deze vertelling een voorbeeld noemen van het bestuur van de Heere?
 - *De zorg van opa Meyer.*
 - *Gerold kan naar school in Bazel, bij vrienden van Zwingli.*
 - *De brief van Zwingli aan Gerold.*
 -
2. Zwingli preekte: *Zo begint de zaligheid hier al in de zekerheid van een troostrijke hoop.*

Als ik zeg: 'Ik hoop dat ik vanavond pizza eet!' Dan bedoel ik dat ik dit graag zou willen, maar nog niet zeker weet of ik pizza zal eten. Wat wordt er hier met troostrijke hoop bedoeld?

 - 1 Joh. 5 :12. *'Die den Zoon heeft, die heeft het leven; die den Zoon Gods niet heeft, die heeft het leven niet.* Kanttekening bij deze tekst: *Dat is, met waar geloof heeft aangenomen, Joh. 1:12, die heeft de beginselen des eeuwigen levens alrede in dit leven, en heeft een zekere (vaste) hoop dat hij hetzelfde ook hierna als volkomenlijk zal bezitten. Zie Joh. 5:24; 8:51'.*
3. In 1 Timotheüs 4:3 staat: *'Verbiedende te huwen, gebiedende van spijzen te onthouden, die God geschapen heeft tot nuttiging met dankzegging, voor de gelovigen en die de waarheid hebben bekend.'*
 - Wat heeft deze tekst met de geschiedenis van Zwingli te maken?
4. Zwingli schreef aan Gerold dat hij voor een ander moet leven. Paulus schrijft hierover in de Galatenbrief.
 - Galaten 5:13, 14. *'Want gij zijt tot vrijheid geroepen, broeders; alleenlijk gebruikt de vrijheid niet tot een oorzaak voor het vlees, maar dient elkander door de liefde. Want de gehele wet wordt in één woord vervuld, namelijk in dit: Gij zult uw naaste liefhebben gelijk uzelfen.'*

Vertelling 3 DE VLUCHT

Wat is het druk op de Place de la Grève in Parijs! Honderden nieuwsgierigen staan opeengepakt tegen de huizen. Ze rekken hun halzen om toch maar niets te missen van het schouwspel dat komen gaat op de markt. Er zal immers een ketter worden verbrand!

Tussen de menigte staat een jonge man. Hij heeft een lang, mager en bleek gezicht. Zijn donkere ogen staan ernstig. Het is Johannes Calvijn. Naast hem staat een rijk geklede man. Het is de lakenkoopman Etienne de la Forge. Beiden zijn ze bevriend met de 'ketter', die verbrand zal worden. Dat nu hun vriend moet sterven! En wat heeft hij gedaan? Alleen maar omdat hij, dokter Pointet, gezegd heeft dat je bij de Heere kunt komen door het geloof in de enige Zaligmaker, Jezus Christus. Hij nam geen blad voor zijn mond om de monniken en nonnen op hun goddeloze leven te wijzen. Hij zei dat dit kwam, omdat ze verboden werden te trouwen. Woedend was de kerk! Daarom is Pointet gevangen genomen en aangeklaagd.

De troep soldaten komt over het plein aanlopen. Tussen hen in loopt dokter Pointet. Zijn handen zijn vastgebonden. Als ze bij de paal met de takkenbossen eromheen aankomen, duwt één van de soldaten Pointet ruw naar voren. Tussen de soldaten dringt een monnik naar voren. In zijn hand heeft hij een groot kruisbeeld. Dokter Pointet kijkt langs hem heen... De beulsknechten pakken Pointet beet. Ze binden hem met de ketting stevig vast aan de paal. Eén van de knechten pakt Pointets kin stevig vast en wringt zijn mond open. De beul stapt naar voren met zijn mes in handen... Zo was het bevel: 'Eerst zal zijn tong worden uitgesneden, zodat hij niet meer spreken kan.' De beulsknechten steken op verschillende plekken de natte takken aan. Een klein vuur begint te branden.

Rond de brandstapel staan honderden toeschouwers. Met donkere, vurige ogen kijkt Johannes toe. Hij balt zijn handen tot vuisten. Ineens maakt hij een beweging. Etienne naast hem ziet in een ogenblik hoe zijn vriend naar voren wil snellen. Vlug grijpt hij Johannes beet bij zijn arm. 'Niet doen', sist hij. 'Blijf hier, we kunnen je niet missen!' Met zachte dwang duwt Etienne Johannes achteruit. Even later staan ze in een zijstraat. Nog één keer kijkt Johannes om. Hij ziet de rookpluim naar boven waaien. Tranen branden in zijn ogen.

Maar die avond... In een donkere straat schuifelen voetstappen. Een deur gaat open. Even valt er een zwak schijnsel naar buiten, precies op de helm van de man in de deuropening. In zijn vuist een zwaard geklemd. 'Wachtwoord'. Een zacht gefluister klinkt als antwoord. De deur gaat zachtjes dicht. Aan het einde van een donkere gang is een zaaltje; verlicht door een paar kaarsen. Als het zaaltje bijna vol is, staat een jonge man op. Hij heeft een lang bleek gezicht. Zijn donkere ogen kijken rond. Johannes Calvijn neemt het woord. 'Broeders en zusters, de inquisitie woedt. Dokter Pointet, die vanmorgen naar de Heere Jezus ging, is niet de eerste die werd verbrand. Hij zal ook niet de laatste zijn. Dit weten wij allemaal. Maar we zullen de moed niet verliezen. Wij zijn bereid om voor ons geloof in de Heere Jezus, onze enige Behouder, te sterven.' Het wordt even stil. In gedachten zijn de aanwezigen bij het sterven van dokter Pointet. Dan begint Johannes weer te praten. 'Ik wil tot u spreken over de tekst "Wees getrouw tot de dood en Ik zal u geven de kroon des levens". Met warme, standvastige woorden spreekt hij over de liefde van zijn Heiland.

Een uur later gaat de deur weer open in de smalle straat. Voetstappen schuifelen. De mensen verspreiden zich zachtjes door de donkere strate van het grote Parijs. Ze zijn gesterkt door de het Woord, dat de jonge man moedig heeft uitgesproken.

13. De Kerkhervorming

Zachtjes zingt het in het hart van de mensen. 'Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus?'

Het is 1 november; Allerheiligen. Het feest van de verering van de martelaren. In alle roomse kerken wordt op deze dag hun dood herdacht, hun voorbede afgesmeekt. Zij hebben toch een overvloed van goede werken? In één van de kerken is een grote menigte samengekomen. Er gaat iets bijzonders gebeuren. Nicolas Cop, de jonge rector van de Parijse universiteit, zal hier een toespraak gaan houden. Hij is de zoon van de lijfarts van de koning én hij is een vriend van Johannes Calvijn. Allerlei mensen komen bij elkaar; professoren, geleerde monniken, rijke edelen, hovelingen, aanhangers van de nieuwe leer... Johannes Calvijn is er ook bij. Stil zoekt hij een plekje in de grote kerk. Zachtjes bidt hij voor zijn vriend Nicolas.

Nicolas stapt naar voren. Als iedereen een plaatsje heeft gevonden en het stil is, neemt hij het woord. 'Het onderwerp van mijn toespraak is: Zalig zijn de armen van geest.' Direct spitsen de monniken hun oren. Wat zal deze jonge man nog meer zeggen? 'Ik prijs de wetenschap en haar nut. Maar nooit heeft zij kunnen geven, wat geleerden van alle eeuwen gezocht hebben: vrede voor de ziel, door de uitdelging van de zondes Schuld. Die kan alleen verkregen worden door de genade van God, Die de zonden uitdelgt. Het Evangelie biedt de vergeving der zonden om niet!'

Gemompel stijgt er op uit de rij van monniken. 'Ketter!' roept er één. 'Hij is een ketter! Waarom zegt hij niets over vandaag? Over Allerheiligen? Waarom zegt hij niets over de heiligen?' 'Hij komt uit het ketternest Bazel!' schreeuwt een ander. 'Naar de brandstapel met hem!' schreeuwen er meer. In de kerk ontstaat tumult. Luid roepend gaan de monniken weg. 'Wacht maar, ketter, we zullen je vinden!' Vuisten ballen zich. Ze worden dreigend omhoog gestoken.

De jonge rector hoort en ziet het. Even trekt de kleur uit zijn gezicht weg. Maar dan gaat hij onverstoord door. Ze kunnen toch niets doen. Zijn vader is de lijfarts van de koning! Met ferme woorden eindigt Nicolas zijn toespraak. 'Christus, de grote Ontfermer, is de enige Voorspreker bij de Vader. Alleen voor Hem mogen wij ons in aanbidding neerbuigen, opdat Hij onze zielen zal onderdompelen in Zijn genade!' Vol blijdschap hoort Calvijn de woorden van zijn vriend. Zijn hart brandt! Hij heeft samen met Nicolas deze toespraak gemaakt. 's Nachts, bij flakkerend kaarslicht, hebben ze ieder woord en iedere zin gewogen. Eerst wilde Cop niet, maar nu... stralend kijkt Calvijn naar zijn vriend. Hij weet: Dit heeft Nicolas niet gedaan, maar de Heere Jezus Zelf!

Ondertussen hebben de monniken een aanklacht tegen Nicolas Cop ingediend. Hij moet voor de rechtbank komen! 'Ga niet', zegt Calvijn. 'Ze zullen mij niets doen', antwoordt Cop. 'Mijn vader is lijfsarts van de koning!' In zijn schitterende toga als rector van de universiteit gaat hij op weg naar de rechtbank. Zijn vrienden lopen met hem mee. Even later komt de stoet aan bij het rechtsgebouw. Nicolas wil de trap opgaan naar de ingang. Plotseling wordt hij tegengehouden door een vriend. 'Vlucht, Vlucht! Er is al besloten dat je verbrand zult worden!' Cop ziet het gezicht van zijn vriend. Geschrokken hoort hij de woorden. Dan dringt het bij hem door dat het ernst is. 'Maar mijn vader...!' 'Je vader doet niets tegen de inquisitie. Vlucht!' Direct gaat Cop terug. Een uur later verdwijnt hij onherkenbaar uit Parijs, op weg naar Bazel.

De leden van de inquisitie hebben gehoord wie de eigenlijke schrijver van de toespraak is. Hem moeten we hebben. Al is Cop ontgaan, het ketternest zal uitgeroeid worden!

Het is avond. Een donkere gedaante rent gebukt langs de huizen in de stille straten van Parijs. Voor een groot studentenhuis blijft hij staan en laat de zware klopper

op de deur vallen. Dan roept hij gedempt, zijn mond bij de deurpost: 'Vader Moret, doe dadelijk open! Vlug, voor het te laat is!' Een brommerige stem geeft antwoord: 'Ho, ho, niet zo haastig. Ik wil eerst weten wie...' 'Ik ben het, Pierre Cavier, de vriend van Johannes Calvijn! Er is gevaar! Er komen soldaten!' De man buiten trappelt van ongeduld. 'Soldaten? Kom binnen!' Haastig opent Moret de deur. 'Ze komen Johannes halen! Vlug, ik moet hem waarschuwen!' zegt Cavier dringend. Dan stormt hij de trap op.

Pierre is nog maar nauwelijks op de kamer waar Johannes Calvijn bij het licht van een kaars zit te studeren, of het geluid van de klopper dreunt opnieuw door het huis. 'Vlucht!' dringt Pierre aan. 'Vlucht, voor het huis omsingeld is.' Weer klinkt het gedreun van de klopper. Een barse stem schreeuwt: 'In naam van de koning, maak die deur open!'

Vluchten moet Johannes! Maar hoe? Opeens weet hij het. Snel blaast hij de kaars uit en grijpt de lakens van zijn bed. Hij knoopt ze aan elkaar en maakt ze vast aan het balkon aan de achterkant van het huis. Gelukkig, de lakens scheuren niet. Geruisloos glijdt Calvijn naar beneden.

Binnen stormen de soldaten naar boven. Ze doorzoeken alle kamers. Nergens is de ketter te vinden. Dan komen ze op het balkon en zien de witte sliert van het laken naar beneden hangen. 'Hij is weg! De ketter is hier langs naar beneden gegaan', hijgt één van de soldaten. 'Vooruit, achter hem aan.' Ze rennen naar beneden, de straat op. Maar in de wirwar van straten is onmogelijk om in het donker iemand te vinden.

De volgende ochtend, als de poort geopend wordt, loopt een wijngaardenier rustig naar buiten. Op zijn rug draagt hij een zak. In zijn hand houdt hij zijn houweel vast. Vriendelijk groet de wijnboer de poortwachter, die slaperig antwoordt. Rustig loopt Johannes, als wijngaardenier verkleed, verder.

Bron

Handleiding *Er is Geschied*, deel 2.

Gespreksvragen

1. Dokter Pointets tong werd uitgesneden, zodat hij niet meer kon spreken. Waarvoor gebruik jij je tong?
 - *Jakobus 3.*
2. Kun je uitleggen waarom Calvijn over "Wees getrouw tot de dood en Ik zal u geven de kroon des levens" preekt?
3. Nicolas Cop, Johannes Calvijn, en heel veel anderen werden vervolgd door de inquisitie. Kun je voorbeelden van christenvervolging in onze tijd geven?
4. Johannes en Etienne zijn bevriend met dokter Pointet. Nicolas en Johannes zijn bevriend. Pierre waarschuwt zijn vriend Johannes. Wat is vriendschap?
 - *Spreuken 17:17. 'Een vriend heeft te allen tijde lief, en een broeder wordt in de benauwdheid geboren.'*

Leestekst

GEWONNEN... VERLOREN?

Het is januari van het jaar 1523.

Wel zeshonderd mensen zijn bijeengekomen in één van de grote zalen van het raadhuis van Zürich.

Vandaag zal er een godsdienstgesprek gehouden worden. Dat heeft het stadsbestuur besloten. Zwingli, de hervormer van Zürich, heeft 67 stellingen opgeschreven. Daar mag iedereen zijn mening over geven.

De hoofdsom van het Evangelie is dat onze Heere Jezus Christus, de waarachtige Zoon van God, ons de wil van Zijn hemelse Vader bekendgemaakt heeft en ons door

13. De Kerkhervorming

Zijn onschuld van de dood verlost en met God verzoend heeft. Christus is alzo de enige weg tot zaligheid.'

Met dat laatste zal geen priester of monnik het eens kunnen zijn! Nieuwsgierig reken de mensen hun halzen. Daar staat Zwingli. Rustig en afwachtend kijkt hij de zaal rond. Waar blijven zijn tegenstanders?

Die zwijgen. In de zaal zitten vier geestelijken, die gestuurd zijn door de bisschop van Konstanz. Ze mogen niet meedoen aan het gesprek. Ze moeten alleen maar luisteren naar wat die ketter te zeggen heeft. Daarna kunnen ze de bisschop verslag uitbrengen.

Is er dan niemand die durft? Dat is toch wel beschamend! De mensen mompelen. Ze worden ongeduldig... Plotseling klinkt er een stem door de zaal: 'Waar blijven nu de grootsprekers, die het met de leer van Zwingli niet eens zijn?'

Dat kunnen de afgezanten van de bisschop toch niet op zich laten zitten! Eén van hen staat op en begint een twistgesprek met Zwingli.

Maar hij kan Zwingli's stellingen niet weerleggen. Dat blijkt al gauw. Zwingli wil alleen luisteren naar bewijzen uit Gods Woord. En die kan de afgezant van de bisschop niet geven.

Dan spreekt het stadsbestuur van Zürich uit dat Zwingli het zuivere Evangelie verkondigt. Hij mag doorgaan met zijn werk. Het stadsbestuur zal hem steunen.

Het is een grote overwinning voor het werk van de Hervorming.

Het is oktober van het jaar 1531.

De poort van Zürich gaat knarsend open. Een klein legertje marcheert naar buiten.

Tussen de soldaten loopt Zwingli. Hij draagt een helm en een wapen. Een hervormer als soldaat!

In Zwitserland is een burgeroorlog uitgebroken. De rooms-katholieke kantons hebben hulp gezocht bij de paus en de keizer. Nu hebben ze de oorlog verklaard aan de stad Zürich. Hun legers naderen de stad. Achtduizend man tegen nauwelijks vijfhonderd. Hoe zal dat aflopen?

Zwingli weet dat het een zware strijd zal worden.

Thuis heeft hij tegen zijn vrouw gezegd: De tijd is gekomen, dat we van elkaar gaan. De wil des Heeren geschiede! Hij zij met jou, met mij, met de onzen.' Toen zijn vrouw angstig vroeg: 'We zullen elkaar toch wel weerzien?' heeft hij geantwoord: 'Als de Heere het wil.'

Bij Kappel begint de strijd. Fel dringen de rooms-katholieken op. De mannen van Zürich moeten terugtrekken. Zwingli moedigt hen aan: 'Weest getroost en vreest niet! Al moeten wij ook lijden, de zaak is goed. God kan voor ons en de onzen zorgen. Dat geve God!'

Veel doden liggen er al op het slagveld. Gewonden kreunen. Zwingli helpt en troost waar hij kan.

Als hij zich over een stervende soldaat heen buigt, wordt zijn hoofd getroffen door een zware steen. Zwingli valt. Wanneer hij zich probeert op te richten, wordt hij door een tweede steen geraakt. Een derde nog. Zwaargewond valt Zwingli achterover. Hij ziet niet meer dat zijn stadgenoten moeten vluchten. Zijn vijanden vinden hem na de slag. 'Kijk, hij leeft nog, de ketter! 'Eén van de soldaten buigt zich over Zwingli heen. 'Wil je biechten? Zal ik een priester roepen?' vraagt hij. Zwingli geeft geen antwoord. Hij bidt zacht.

Wil je dan Maria, de heilige moeder Gods, aanroepen?' dringt de soldaat aan. 'Nee,' fluistert de stervende.

'Sterf dan, hardnekkige ketter,' schreeuwt één van de andere soldaten. Een stoot van zijn zwaard maakt een eind aan Zwingli's leven. Zijn dode lichaam wordt gevierendeeld en verbrand.

Alles lijkt verloren...

Maar nee, het wèrk van Zwingli, in Gods kracht volbracht, kon niet ongedaan worden gemaakt. Dat werk zou worden voortgezet, in Genève, door de grote hervormer Johannes Calvijn.

Gods Woord houdt stand in eeuwigheid en zal geen duimbreed wijken!

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 1.

Achtergrond- informatie **DE KERKHERVORMING**

1. Algemeen

De Hervorming, die we gemakshalve laten beginnen met het aanslaan van de 95 stellingen op 31 oktober 1517, was in feite al op verschillende manieren voorbereid.

In het hoofdstuk *Voorlopers van de Hervorming* is al aangetoond dat er hervormingsbewegingen in de kerk gaande waren. Die zochten echter het herstel van de kerk in zuivering van zeden en riepen haar niet werkelijk terug naar de oorsprong, het Evangelie, dat was bedolven onder een eeuwenlange traditie. Het is Luther geweest, die op Gods tijd in de eenzaamheid van zijn studie en geestelijke worsteling de kern van de Bijbelse boodschap opnieuw ontdekt heeft.

MAARTEN LUTHER

1. De scholastiek

Martinus Luther (1483-1546) was de zoon van een mijnwerker uit Eisleben, die later een zekere welstand bereikte. Zo verhuisde vader Luther naar Mansfeld, waar hij uiteindelijk eigenaar werd van een kolenmijn.

Daardoor was hij in staat zijn zoon te laten studeren. Na de scholen te Maagdenburg en Eisenach bezocht Maarten de universiteit te Erfurt om er rechten te studeren.

Toen hij eens onderweg door een onweer werd overvallen, deed hij de gelofte monnik te worden en trad toe tot het augustijner klooster te Erfurt. Daar kwelde hem de vraag: Hoe krijg ik een genadig God?

Streng ascetische oefeningen gaven hem geen rust. Hij voelde dat al zijn goede werken geen voldoening vormden voor zijn zonden. Toch zag hij geen uitweg. Hij was een gevangene van de zogenaamde scholastiek.

In de dertiende eeuw had Thomas van Aquino (1225-1274) een poging gedaan om in zijn *Summa Theologiae (Hoofdsom der Godgeleerdheid)* wetenschap en geloof met elkaar in overeenstemming te brengen. Nu nog geldt de 'thomistische theologie' als de officiële leer van de rooms-katholieke kerk.

In het kort houdt deze leer het volgende in: Ondanks onze zonden en beperkingen is onze menselijke natuur nog in staat tot redelijk inzicht en tot het doen van goede werken.

Toch is dat niet voldoende, zodat Gods genade te hulp moet komen. Door middel van de openbaring van de kerk geeft God ons, op de basis van ons al genoemde natuurlijke inzicht, een bovennatuurlijke kennis aangaande de Drie-eenheid, Christus en Zijn werk, de sacramenten en ons persoonlijke heil. Gods genade stelt ons zodoende in staat om door het doen van goede werken gerechtvaardigd te worden. De kerk is de hoedster van deze bovennatuurlijke openbaring. Daarom moet zij in de natuurlijke wereld de leiding hebben.

13. De Kerkhervorming

In deze leer is Gods genade in feite een 'bovenbouw' op onze natuurlijke vermogens, een aanvulling van het ontbrekende. Zij laat geen ruimte voor de Bijbelse leer van radicale vernieuwing van de natuurlijke mens, door het werk van de Heilige Geest en de vergeving van zonden.

De scholastiek kende twee richtingen, die nog kort aan de orde gesteld moeten worden, willen we Luthers dilemma kunnen begrijpen.

De meeste dominicanen, waarvan Thomas van Aquino er één was, waren realisten. Zij leerden dat algemene begrippen, zoals 'goed' en 'kwaad', zelfstandigheden zijn die er al waren vóór de geschapen werkelijkheid. Ook God heeft deel aan deze orde van algemene begrippen: God wil iets, omdat het goed is.

De mens kan met behulp van zijn natuurlijke en de hem geschonken bovennatuurlijke kennis, doorgronden waarom God iets wil of juist niet wil.

De meeste franciscanen daarentegen waren nominalisten. Zij stelden dat de algemene begrippen alleen maar namen (nomina) zijn, die de mensen aan de dingen gegeven hebben. God staat boven de algemene begrippen: God wil niet iets omdat het goed is, maar iets is goed, omdat God het wil. Ook als het voor onze begrippen onredelijk is.

Daardoor eisten de nominalisten blinde onderwerping aan de leer van de kerk, die immers de hoedster was van Gods openbaring. Niet het kennen, maar het willen stond bij hen voorop. Met nadruk leerden zij, dat een mens zijn zaligheid moet nastreven met inspanning van zijn gehele wil en met alle mogelijke goede werken. Het was dit nominalisme dat Luther in zijn kloostercel bijna tot wanhoop bracht.

2. De Romeinenbrief

Het hielp niet dat Luthers leermeester Johan van Staupitz hem op Christus wees. God Zelf moest het licht voor hem doen opgaan.

In 1510 reisde Luther naar Rome. Hij volbracht er de gebruikelijke bedevaarten, maar keerde teleurgesteld terug.

Twee jaar later werd hij benoemd tot hoogleraar in Wittenberg en promoveerde er tot doctor in de theologie.

In de jaren daarna, we weten niet precies wanneer, brak het licht van het Evangelie bij Luther door. Tot die tijd had hij Gods gerechtigheid altijd opgevat als Gods strenge oordeel. Maar op zeker ogenblik ontdekte hij tijdens zijn Bijbelstudie, dat het de gerechtigheid is die God, door Zijn genade in Christus, aan een zondaar schénkt, en die deze slechts door het geloof deelachtig kan worden.

Nu begreep Luther Paulus' woord: '*De rechtvaardige zal uit het geloof leven.*' Een mens hoeft zijn gerechtigheid dus niet door zijn eigen goede werken te verdienen. De gerechtigheid wordt uit genade aan zondaren geschonken. Dan gaat een mens toch goede werken doen. Niet om er zijn zaligheid mee te verdienen, maar uit dankbaarheid.

Toen Luther dit eenmaal inzag, voelde hij zich innerlijk bevrijd van het kerkelijke systeem van boetedoeningen en verdiensten.

In zijn *Voorrede tot de uitgave van zijn werken* (1545) schreef hij:

Ik haatte het woord 'gerechtigheid Gods'. Ik kon de rechtvaardige God, die de zondaar straft, niet liefhebben; want hoewel ik leefde als een onberispelijke monnik voelde ik mij voor God als een zondaar en zeer onrustig in mijn geweten en ik durfde niet hopen, dat ik door mijn genoegdoening verzoend was.(...)

Toen ontfermde God Zich over mij. Onophoudelijk dacht ik dag en nacht na, totdat ik lette op de samenhang van de woorden: 'Want de rechtvaardigheid Gods wordt in hetzelfde (d.i. het Evangelie) geopenbaard uit geloof tot geloof;

gelijk geschreven is: Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven' (Romeinen 1:17).

Toen begon ik Gods gerechtigheid te verstaan als zulk een gerechtigheid, waardoor de rechtvaardige als door Gods geschenk leeft, d.w.z. uit geloof. Toen voelde ik mij geheel als opnieuw geboren, de poorten waren voor mij opengegaan, ik was in het paradijs zelf binnengegaan. Meteen kreeg de gehele Heilige Schrift een ander gezicht voor mij. Vanaf dat punt liep ik de Schriftplaatsen door, die ik in mijn geheugen had en ik vond ook andere plaatsen van gelijke betekenis, bijvoorbeeld werk Gods, d.i. het werk dat God werkt, wijsheid Gods, d.i. de wijsheid waardoor Hij ons wijs maakt. Evenzo is het met kracht Gods, heil Gods, heerlijkheid Gods. Zoals ik tevoren het woord gerechtigheid met alle kracht haatte, zo verhief ik nu met vurige liefde dit-zelfde woord als zoet en liefelijk boven andere. Zo werd deze plaats van Paulus mij een ware poort tot het paradijs.

3. Tetzal en de aflaat

Overigens was Luther niet van plan om met de kerk te breken. Wel zag hij steeds duidelijker de misstanden. Vooral de aflaatpraktijk vervulde hem met bezorgdheid en afkeer. Paus Leo X (1513-1517) had aan Albrecht van Hohenzollern, de aartsbisschop van Mainz, verlof gegeven om de halve opbrengst van de aflaathandel in zijn gebied te benutten om er zijn schuld bij het bankiershuis Fugger te Augsburg mee af te lossen. De bisschop had daar enorme bedragen geleend om zijn hoge kerkelijke posities te kunnen kopen. De andere helft zou in de kas van de paus vloeien, die er de Sint Pieter te Rome mee wilde verfraaien.

Het verkopen van ambten (de zgn. 'simonie', vgl. de geschiedenis van Simon de toevenaar uit Handelingen 8), was binnen de rooms-katholieke kerk verboden. Daarom werd het ambt zelf niet verkocht, maar wèl het 'pallium', een witte wollen strook met zes ingeweven zwarte kruisjes, die de aartsbisschop tijdens ambtsverrichtingen om de schouders droeg!

Overigens was de aartsbisschop van Mainz tegelijkertijd aartsbisschop van Maagdenburg en beheerder van het bisdom Halberstadt. Ook zo'n opeenhoping van ambten was verboden, maar in ruil voor geld was dispensatie te krijgen.

Dat waren zo de redenen waarom de aartsbisschop zijn lening moest afsluiten. Voor het aan de man brengen van de aflaat werd de dominicaan Johann Tetzal aangetrokken, die op dit gebied al zijn sporen had verdiend.

'De aflaat is verzoening tussen God en de mens' stond er in de aanbevelingsbrief van de aartsbisschop. Daarmee werd duidelijk dat de aflaat niet alleen kwijtschelding van tijdelijke straffen betekende, maar tevens de kwijtschelding van schuld.

Deze vergroving was zeker niet de officiële leer van de kerk, zoals in de handleiding bij het hoofdstuk *Het verval van de kerk* is aangetoond.

Het optreden van Tetzal was er op gericht indruk te maken bij het gewone volk, dat al weken voor zijn komst op de volgende manier werd beïnvloed door de plaatselijke predikers: *'Hoor gij niet de stem van uw overleden ouders en anderen, die zeggen: "Erbarm u toch over mij, omdat de hand Gods mij heeft beroerd. Wij liggen in zware straf en pijn, waarvan gij ons met een geringe aalmoes kunt redden... en wilt gij niet? Waarom zijt gij toch zo wreed en ongevoelig, dat, terwijl gij ons zo gemakkelijk redden kunt, gij dat toch niet wilt en ons in de vlammen laat liggen?'*

Daarna maakte Tetzal zelf zijn opwachting. Voor hem uit werd de pauselijke bul gedragen, op een kussen van goudbrocaat. Zijn reiswagen werd gevolgd door vaandeldragende medewerkers.

13. De Kerkhervorming

Vanuit de stad kwam hem een processie tegemoet: geestelijken, gevolgd door de vroedschap en gezeten burgers. Kaarsen werden megedragen onder plechtig gezang en het gebeier van klokken.

Eenmaal aangekomen in de hoofdkerk, werd voor het hoogaltaar het rode aflaatkruis opgericht. Het kruis, waarvan Tetzal verkondigde dat het dezelfde kracht had als het kruis van Golgotha.

Daarna begon Tetzal zijn prediking. Hij pretendeerde meer zielen te verlossen dan de apostel Petrus indertijd door zijn prediking had kunnen doen. Want, als iemand geld in de kist wierp ten behoeve van een ziel in het vagevuur, dan voer deze ziel naar de hemel zodra het geld op de bodem van de kist klonk.

Een aflaat werd in de prediking van Tetzal welhaast een vrijbrief tot zondigen. Immers, een gekochte aflaatbrief kon zelfs nog tijdens het stervensuur ingelost worden! Toen Tetzal de grenzen van het keurvorstendom Saksen naderde, werd hem door keurvorst Frederik de Wijze de toegang ontzegd. Tetzels handel zou de belangstelling voor Frederiks relikwieënverzameling in Wittenberg doen afnemen. En dat scheelde weer in Frederiks inkomsten! Trouwens, waarom moest met Saksisch geld de schuld van een Hohenzollern afbetaald worden?

Tetzal bood toen zijn aflaten aan bij de grenzen van Saksen. Frederiks onderdanen zagen daardoor hun kans schoon om toch in het bezit van de felbegeerde aflaten te komen. Hele groepen trokken de grens over, tot groot verdriet van Frederik de Wijze... èn van Maarten Luther.

4. De 95 stellingen

Het duurde niet lang of Luther merkte in de biechtstoel dat de aflaatverkoop de lichtzinnigheid in de hand werkte.

Op 31 oktober 1517, de dag voor Allerheiligen, sloeg hij tegen de deur van de slotkerk in Wittenberg '95 stellingen tegen de aflaat' aan. Het was de gebruikelijke uitnodiging tot een academisch dispuut. Maar de gevolgen waren veel groter dan Luther ooit had kunnen vermoeden. De stellingen werden vertaald, gedrukt en in enkele weken tijd door half Europa verspreid. Ook in Rome.

Hoewel deze gebeurtenis later is aangemerkt als het begin van de Hervorming, heeft Luther alleen maar op enkele misstanden willen wijzen en toonde zich nog trouw aan de kerk. Hij ging er van uit, dat de paus, wanneer hij eenmaal goed ingelicht zou zijn over de gang van zaken in Duitsland, wel orde op zaken zou stellen. Hieronder volgen enkele stellingen:

- *Als onze Heere en Meester, Jezus Christus, spreekt: "Doet boete, want het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen", dan wil Hij, dat het gehele leven der gelovigen boete zij. (1)*
- *Wie meent door aflaatbrieven zeker te zijn van zijn zaligheid, zal met zijn leermeesters eeuwig verdoemd zijn. (32)*
- *Ieder Christen, wanneer hij oprecht berouw heeft, bezit volkomen kwijtschelding van straf en schuld, die hem ook zonder aflaatbrieven toekomt. (36)*
- *Te zeggen dat het aflaatkruis, dat met het wapen van de paus gesierd is en in de kerken wordt opgericht, dezelfde waarde heeft als het kruis van Christus, is godslastering. (79)*

Luther werd aangeklaagd als ketter en voor het pauselijke hof gedaagd. Keurvorst Frederik de Wijze bewerkstelligde echter dat het verhoor in Duitsland plaats mocht vinden.

In verschillende disputen verdedigde Luther zijn standpunt, zoals tegen Johannes Eck te Leipzig (1519). Door deze disputen kwam Luther tot het inzicht, dat de paus en de concilies kunnen dwalen. Als enige steun hield hij de Heilige Schrift over.

In 1520 verschenen van zijn hand drie beroemd geworden geschriften: *Aan de christelijke adel der Duitse natie*, waarin Luther de vorsten opriep om, nu de paus niet wilde, zelf de nodige hervormingsmaatregelen te nemen, *De Babylonische gevangenschap der kerk*, waarin hij afrekende met de talrijke sacramenten en met de leer van de transsubstantiatie en alleen de Heilige Doop en het Heilig Avondmaal overhield en *De vrijheid van een christenmens*, waarin hij leerde dat een christen door het geloof een vrij mens is geworden, maar tegelijk een dienstknecht van Christus en van zijn medemensen.

5. De pauselijke ban

Op 15 juni van hetzelfde jaar veroordeelde Paus Leo X Luther als ketter en deed een bul uitgaan, waarin Luther excommunicatie werd aangezegd, wanneer hij niet binnen zestig dagen zijn dwaling zou herroepen. *Exsurge Domfne*, werd de pauselijke bul genoemd naar haar beginwoorden: *Sta op, o God! Twist Uw twistzaak, gedenk der smaadheid, die U van de dwaze wedervaart de ganse dag. Neig Uw oor en verhoor mij; want vossen zijn gekomen en zoeken Uw wijngaard te verwoesten...* Geholpen door een groep studenten, verbrandde Luther de bul op 10 december 1520 (de bedenktijd was al verstreken!) buiten de poort van Wittenberg, tegelijk met een aantal kerkelijke wetboeken en scholastieke werken.

Het gevolg was dat Luther inderdaad in de ban werd gedaan, op 3 januari 1521. De bul *Decet Romanum pontificem* ('Het betaamt de opperpriester van Rome...') sprak uit dat de ketter uit de kerk werd gestoten, het hemelrijk voor hem werd gesloten en dat hij aan duivel en doem werd overgegeven. Bovendien zou hij voortaan aan de wereldlijke straffen onderworpen zijn, die van oudsher tegen kettters waren uitgesproken.

Luther had de kerk niet willen verlaten, maar was door haar uitgebannen. Hij kon en wilde haar niet meer als de ware kerk erkennen. In haar onderdrukking van het Evangelie zag hij het werk van de antichrist.

Enkele jaren later, in 1526, brak Luther ook met het celibaat. Zijn huwelijk met Catharina van Bora, een gewezen non, was heel gelukkig.

Door zijn optreden en door zijn geschriften was Luther in Duitsland en daarbuiten een bekend man geworden. Hij had veel aanhangers gekregen, onder het gewone volk, maar ook onder vorsten, priesters en geleerden. Een bekwaam medewerker vond Luther in zijn collega te Wittenberg, de humanist Philippus Melanchton.

6. De Rijksdag te Worms

In april 1521 werd Luther gedaagd om te Worms voor keiZer Karel V en de Duitse Rijksdag te verschijnen. Paus Leo hoopte dat de jonge keizer (hij was pas 21 jaar oud en twee jaar keizer) uitvoering zou willen geven aan de zinsnede uit de pauselijke banbul waarin werd uitgesproken, dat Luther voortaan onderworpen zou zijn aan wereldlijke straffen.

Karel was daartoe wel genegen, maar hij mocht pas een edict uitvaardigen na toestemming van de rijksvorsten. Die bleken op hun beurt niet bereid om op te treden tegen iemand die niet de gelegenheid had gekregen zijn standpunt toe te lichten.

En zo werd Luther uitgenodigd voor de Rijksdag te verschijnen.

Hij zou een vrijegeleide krijgen.

13. De Kerkhervorming

Ondanks waarschuwingen (de woordbreuk aan Johannes Hus was nog niet vergeten) ging Luther. In Worms wachtte hem een grote menigte belangstellenden en nieuwsgierigen. Op de middag dat Luther voor de eerste keer voor de Rijksdag moest verschijnen, was de toeloop voor de burcht van de bisschop zo groot, dat Luther en zijn begeleiders door huizen en via tuinen het gebouw moesten bereiken.

De zaal was gevuld met wereldlijke en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders: de keizer op de troonzetel, keurvorsten, rijksridders, de overige vorsten, kardinalen, aartsbisschoppen, bisschoppen, abten...

Op een tafel lag een stapel boeken. Toen Luther op de vraag of hij die had geschreven, bevestigend wilde antwoorden, riep Hieronymus Schurf, zijn rechtskundige bijstand, haastig: "Men leze de titels!" Hoe gemakkelijk had men niet een werkelijk ketters boek tussen de verzameling kunnen leggen!

Nadat de titels waren opgelezen, beantwoordde Luther de vraag alsnog bevestigend. Op een tweede vraag of hij de inhoud van de boeken wilde herroepen, bleef hij het antwoord schuldig. Hij vroeg bedenktijd.

De nacht bracht Luther door in gebed. De volgende dag legde hij zijn beroemde verklaring af, waarin hij één van de grote beginselen van de Reformatie uitsprak: zich met het geweten gebonden weten aan Gods Woord.

Aangezien dan Uwe Keizerlijke Majesteit en Uwe Hoogheden een eenvoudig antwoord verlangen, zo wil ik een eenvoudig antwoord, zonder omwegen, geven:

Tenzij ik door getuigenissen der Schrift of door duidelijke argumenten overwonnen word - want ik geloof noch de paus noch de concilies alleen, omdat het zonneklaar is dat zij dikwijls hebben gedwaald en zichzelf tegengesproken - ben ik overwonnen door de door mij aangehaalde Heilige Schriften en mijn geweten is gevangen in Gods Woord. Herroepen kan ik niets en wil ik niets, omdat het onzeker en gevaarlijk is tegen zijn geweten te handelen. God helpe mij. Amen.

Luther mocht als vrij man de Rijksdag verlaten, maar zijn beschermer, Frederik de Wijze, liet de reiswagen waarin Luther, onder begeleiding van zijn vriend Nicolaas van Amsdorf en de monnik Petzensteiner reisde op de terugweg overvallen. Frederik de Wijze wist dat hij onmogelijk een verzoek van kerkelijke en van wereldlijke zijde om uitlevering van Luther zou kunnen negeren. Een oorlog zou het gevolg kunnen zijn. Daarom moest Luther eenvoudig verdwijnen.

Het is zelfs aannemelijk dat de keurvorst zelf niet de bijzonderheden van het plan heeft willen weten. Hij zou dan naar waarheid kunnen verklaren of zelfs zweren niet te weten waar Luther was gebleven.

Inderdaad heeft Karel V, toen de meeste vorsten al vertrokken waren, de rijksdag een edict laten uitvaardigen, waarbij de kerkelijke ban over Luther als rijksrecht werd bevestigd.

7. De Wartburg

Nadat Petzensteiner was gevlucht namen de 'overvallers' Luther mee (Amsdorf zat in het complot). De koetsier verdween ijlings met een lege reiswagen.

Luther werd naar de Wartburg bij Eisenach gebracht. Daar verbleef hij onder de schuilnaam jonker Rirg, verkleed als edelman en met een zwarte baard als vermomming.

Daar werkte hij aan een Duitse vertaling van het Nieuwe Testament. Later kwam ook het Oude Testament gereed. De Lutherbijbel is tegelijk een model geworden van nauwkeurig vertaalwerk en van taalvernieuwing.

Daar het werk van de Hervorming door tegenstand van keizer en paus van buitenaf en door het onbesuisde optreden van enkele zogenaamde profeten in Wittenberg

van binnenuit werd bedreigd, keerde Luther in 1522 van zijn 'Patmos', zoals hij zelf zei, terug.

Door zijn persoonlijk gezag kon hij in Wittenberg de orde herstellen en ging de Hervorming in Duitsland een periode van bloei tegemoet.

Overigens viel Erasmus, op wie velen hun hoop hadden gevestigd, Luther af. Hij schreef een verhandeling over *De vrije wil* en nam het daarin in feite op voor de rooms-katholieke leer.

'Waarom, zo vraagt men, 'moeten wij iets toeschrijven aan de vrije wil?' Opdat er iets zal zijn, dat aan de goddelozen, die zich opzettelijk aan Gods genade onttrekken, naar hun verdiende loon kan worden aangerekend; opdat God vrij blijven van de valse aanklacht, dat Hij wreed en onrechtvaardig zou zijn; en opdat wij vrij zullen blijven zowel van vertwijfeling als van zorgeloosheid en tot ernstige inspanning zullen worden aangespoord. Om deze redenen stelt bijna iedereen vast, dat er een vrije wil is; maar die is krachteloos zonder de voortdurende genade Gods, om iedere menselijke hoogmoed te voorkomen.

Luther antwoordde door middel van zijn geschrift *De geknechte wil*, waarin hij de mens geheel afhankelijk stelde van Gods genade. Het betekende een definitieve breuk tussen Reformatie en Humanisme.

Hoe weinig denken de heilige mannen, over wie u de mond vol hebt, aan hun vrije wil, wanneer zij tot God naderen om te bidden of om iets te doen; hoe vertwijfelen zij veeleer aan zichzelf en roepen niets anders aan dan de loutere genade alleen, verre van zich te beroepen op hun verdiensten (...)

Nu God mijn heil aan mijn wil heeft onttrokken en in de Zijne opgenomen en beloofd heeft, mij niet op grond van mijn werken of lopen, maar op grond van Zijn barmhartigheid te behouden, nu ben ik veilig en verzekerd, dat Hij getrouw is en mij niet bedriegt (...).

Ik prijs het zeer in u, Erasmus, dat u alleen, van al mijn tegenstanders, de kern van de zaak hebt aangevallen en mij niet lastig bent gevallen over minder belangrijke zaken als het pausdom, het vagevuur, de aflaten en dergelijke kleinigheden, waarover tot nu toe bijna allen tevergeefs jacht op mij hebben gemaakt. U alleen hebt het hart van de zaak gezien en hebt mij daarover bij de keel gegrepen.

Achtergrond- Informatie **ULRICH ZWINGLI**

1. Pastoor te Glarus

In het begin van de zestiende eeuw kon men al voor het optreden van Luther in verschillende landstreken priesters aantreffen, die op evangelische, bijbels-humanistische manier predikten.

Eén van hen was de Zwitser Ulrich of Huldrich Zwingli (1484-1531).

Zijn vader was een welvarende boer en tevens burgemeester van het dorpje Wildhaus, waar Zwingli als derde van tien kinderen geboren werd.

De jonge Ulrich had een goed verstand en omdat zijn vader bemiddeld was, liet hij zijn zoon studeren in Bern, Bazel en Wenen. Daar bestudeerde Ulrich de klassieken en kwam hij in aanraking met het humanisme. De methode 'terug naar de bronnen' sprak hem aan. Dat die methode ook toegepast kon worden op de theologie werd hem duidelijk, toen hij, na zijn verblijf in Wenen, opnieuw in Bazel studeerde (1502-1506).

13. De Kerkhervorming

Daar bracht zijn leermeester Thomas Wyttenbach hem ertoe, de Heilige Schrift te bestuderen zonder zich vooraf te laten beïnvloeden door scholastieke of conciliaire uitspraken.

Op tweeëntwintigjarige leeftijd ontving Zwingli de priesterwijding en werd hij benoemd tot pastoor van Glarus, een ambt dat hij tien jaar lang vervulde.

Ondertussen zette hij zijn studie voort. Om het Nieuwe Testament beter te leren kennen, schreef hij de brieven van Paulus (in de grondtekst) over en voorzag ze van kanttekeningen.

Daardoor kreeg hij nog meer oog voor de misstanden in de rooms-katholieke kerk. Maar als humanist streefde hij nog naar een hervorming 'in hoofd en leden'. Evenals Erasmus peinsde hij er niet over de kerk te verlaten. De grote Rotterdammer was voor hem in die tijd een lichtend voorbeeld.

Aan Zwingli's verblijf in Glarus kwam een eind toen hij zijn stem begon te verheffen tegen het 'Reislaufen', het zich als soldaat verhuren aan buitenlandse vorsten. Aange-lokt door de beloning en de in het verschiets liggende oorlogsbuit verlieten jonge Zwitsers huis en haard om in den vreemde te vechten.

Als ze al terugkwamen, waren ze vaak onherkenbaar veranderd. Ze brachten ergerlijke soldatengewoonten mee naar huis: drinken, dobbelen, vloeken, vechten... Kortom, het Reislaufen werkte ontwrichtend op de Zwitserse samenleving.

Toch werden Zwingli's waarschuwingen hem niet in dank afgenomen. Met name de Franse koning, die veel Zwitsers in dienst had, bewerkte de Zwitserse overheden om tegen Zwingli op te treden. Die waren daartoe bereid, omdat ze geld van Franse koning aannamen, zodat deze ongestoord kon werven.

Het eind van het liedje was, dat Zwingli uit Glarus verwijderd werd en genoeg moest nemen met het ambt van onderpastoor in Einsiedeln (1516).

2. Maria Einsiedeln

Maria Einsiedeln was een bedevaartsoord. Rond het jaar 850 had op die plaats een Einsiedler, een kluizenaar, gewoond, die door heidenen omgebracht was. Ongeveer een eeuw later was er op de plaats waar de kluizenaarshut had gestaan, een kapel gesticht ter ere van Maria. Volgens de legende was het God die de kapel wijdde, in het bijzijn van Maria en haar Kind.

Toen de dag daarop de bisschop van Konstanz de plechtige inwijding wilde verrichten, werd hij tegengehouden door een stem uit de hemel, die hem toeriep: 'Laat af, laat af! Deze kapel is door God gewijd!'

Uiteraard stond de kapel te Einsiedeln na deze gebeurtenis in een 'reuke der heiligheid'. Om de zeven jaar werd er de engelenwijding gevierd, die grote aantallen pelgrims deed toestromen. Natuurlijk legde dat de plaatselijke geestelijkheid en middenstand geen windeieren.

Nog beter gingen de zaken, toen men ontdekte dat het in de kapel aanwezige Mariabeeld over wondere krachten beschikte. Vanaf dat moment kwamen van heinde en ver zieken naar Maria Einsiedeln, zoals de plaats inmiddels werd genoemd, om er genezing te vinden.

Fel predikte Zwingli tegen het bijgeloof van de bedevaartgangers en niet zonder vrucht. Tegenover voorspraak en verdiensten van heiligen stelde hij 'volhardende gehoorzaamheid, onderwerping aan Gods wil, onbepaalde overgave aan de Heere en Heiland'.

3. Tegen de aflaat

In 1518 trok de franciscaner monnik Samson door de Zwitserse kantons, in dezelfde tijd dus, waarin Tetzl in Duitsland actief was. Ook hier was de opbrengst grotendeels bestemd voor de verfraaiing van de Sint-Pieter te Rome.

Zijn manier van aan de man brengen van de aflaten, was niet minder grof dan die van Tetzl. Samson beweerde, dat hij als machthebbende over hemel en hel kon beschikken. Zijn aflaten openden immers de hemelpoort! Hij hanteerde verschillende prijzen. Zo waren op perkament geschreven aflaten duurder en daardoor effectiever dan op gewoon papier geschreven exemplaren.

Niet alleen Zwingli verzette zich tegen deze schandelijke praktijken, ook de bisschop van Konstanz kwam in het geweer. De paus, die natuurlijk nooit officieel zijn goedkeuring kon hechten aan deze manier van aflatenverkoop, zag zich gedwongen Samson terug te roepen.

4. Naar Zürich

In hetzelfde jaar, in 1518, werd Zwingli te Zürich tot pastoor van de Domkerk gewijd. Zijn prediking, die hij in januari 1519 begon, week af van die van de toenmaals gebruikelijke. Hij koos geen willekeurige perikopen als onderwerp, maar hij behandelde de Bijbelboeken in hun geheel, om de gemeente een samenhangend inzicht te geven in de geopenbaarde waarheid Gods.

In deze tijd kwam Zwingli in aanraking met de geschriften van Luther. Hij begon in te zien dat de hervorming van de kerk alleen door de Schriftuurlijke leer van rechtvaardiging door het geloof kon plaatsvinden.

Ingrijpend in Zwingli's leven was de pestepidemie die in 1519 in Zürich uitbrak. Zwingli verbleef juist in de bergen, maar bij het horen van het vreselijke nieuws keerde hij zonder aarzelen terug naar de stad. Daar ging hij van ziekbed naar ziekbed om te verplegen en te troosten. Het gevolg was, dat hijzelf ook door de ziekte werd aangetast. Als door een wonder genas hij.

Het doodsgevaar, waarin hij had verkeerd, verdiepte zijn geloofsleven.

Opnieuw nam hij de strijd op tegen maatschappelijke en kerkelijke misstanden. Hij kreeg gedaan dat de Raad van Zürich het Reislauten aan banden legde. De koning van Frankrijk mocht geen soldaten meer werven. In 1522 werd dat verbod uitgebreid tot alle buitenlandse machthebbers.

Op kerkelijk gebied keerde Zwingli zich tegen het vasten en tegen het celibaat. Hij noemde de lasten, zoals die door de kerkelijke overheden werden opgelegd, ondraaglijk. Een christen staat in de vrijheid, betoogde Zwingli met een beroep op de Galatenbrief. Slechts in de liefde zijn allen gebonden.

De daad bij het woord voegend, trouwde hij in het geheim met Anna Reinhard. In 1524 werd het huwelijk plechtig ingezegend.

5. Hervorming te Zürich

In 1523 vond in het raadhuis van Zürich een openbaar godsdienstgesprek plaats naar aanleiding van 67 door Zwingli geformuleerde stellingen. Deze bevatten o.a. de volgende uitspraken:

De hoofdsom des Evangelies is, dat onze Heere Jezus Christus, de waarachtige Zoon van God, ons de wil van Zijn hemelse Vader bekend gemaakt en ons door Zijn onschuld van de dood verlost en met God verzoend heeft.

Christus is alzo de enige weg tot zaligheid voor allen, die er geweest zijn, nog zijn of komen zullen.

13. De Kerkhervorming

Christus is de enige, eeuwig-blijvende opperpriester, waaruit volgt, dat diegenen die zich voor opperpriesters hebben uitgegeven, Zijn eer en macht weerstreven, ja verschoppen. De mis is niet een offerande, maar een herinnering aan het door Christus gebrachte offer en een onderpand der verlossing, welke Christus ons bewezen heeft.

God alleen vergeeft de zonden, en alleen ter wille van Jezus Christus, onze Heere. Christus heeft onze smarten en onze zondelast gedragen; wie alzo aan werken der boetedoening toeschrijft, wat slechts Zijn verdienste is, dwaalt en lastert God.

De bisschop van Konstanz had vier afgevaardigden gestuurd, die overigens de opdracht hadden om te zwijgen. De bisschop was van mening dat disputen over de leer thuishoorden op universiteiten en op concilies.

Zwingli daarentegen weigerde een ander gezag dan dat van de Heilige Schrift te erkennen. En de Schrift zou immers worden geraadpleegd tijdens het gesprek! Na een aanvankelijk stilzwijgen dwong het publiek de afgevaardigden kleur te bekennen en het op te nemen tegen Zwingli.

Na afloop van het dispuut verklaarde de Raad, dat het niet aangetoond was dat Zwingli dwaalde.

Vanaf dat moment kreeg Zwingli alle medewerking van de Raad. Zürich werd een protestantse stad!

De mis werd afgeschaft. Er kwam een eenvoudige avondmaalsviering voor in de plaats, waarbij brood en wijn aan de deelnemers werden uitgereikt. Beelden, muurschilderingen en altaren werden uit de kerken verwijderd. Zelfs orgelspel en kerkzang verdwenen. Hierin was Zwingli veel radicaler dan Luther. Hij wilde iedere uiterlijke vorm in de eredienst vermijden en zich beperken tot schriftlezing, prediking en gebed. De kloosters werden tot stadseigendom verklaard en in gebruik genomen als scholen.

Voor de organisatie van het kerkelijke leven kwamen de predikanten, met vertegenwoordigers van de overheid en van de gemeenten, in synoden bijeen.

Deze hervormingen vonden grote weerklank bij de bevolking en Zwingli werd de kerkelijke en politieke leidsman van Zürich.

6. Verschillen met Luther

Op bepaalde punten week Zwingli's leer af van die van Luther.

De rechtvaardiging door het geloof stond bij Zwingli minder centraal en hij legde meer de nadruk op de wet. Maar vooral had hij een andere opvatting over het Heilig Avondmaal.

Zwingli stelde dat Jezus' woorden 'Dit is Mijn lichaam' symbolisch moeten worden verstaan, namelijk als 'Dit betekent Mijn lichaam'. Van een lichamelijke tegenwoordigheid van Christus in het Avondmaal kan geen sprake zijn. Het sacrament is alleen een zichtbare bevestiging van geloof en onderlinge broederschap.

Toen Luther dit standpunt vernam, was hij verontwaardigd.

Luther had wel gebroken met de roomse leer van transsubstantiatie, die inhield dat brood en wijn tijdens de mis veranderen in het lichaam en bloed van Christus. Ook de offergedachte in de mis verwierp hij. Maar Luther wilde eraan vasthouden, dat Christus werkelijk en lichamelijk in het Avondmaal tegenwoordig is, hoewel het brood brood blijft en de wijn wijn.

Deze tegenstelling dreigde een breuk te veroorzaken in de Reformatie, die niet alleen theologische, maar ook politieke gevolgen kon hebben, met het oog op de macht van keizer en paus.

Daarom nodigde Filips van Hessen, een leidinggevend, hervormingsgezind vorst in Duitsland, in 1529 een aantal vooraanstaande theologen uit voor een godsdienstgesprek in Marburg.

Aanwezig waren o.a. Luther, Melancton, Zwingli en Bucer uit Straatsburg.

Op de meeste punten bereikte men overeenstemming, alleen niet over de wijze waarop Christus in het Avondmaal aanwezig is.

Luther schreef met krijt op de tafel: 'Dit is Mijn lichaam' en daarbij wilde hij blijven. Tegen Zwingli zei hij: 'Gij zijt van een andere geest'.

De partijen bleven ten aanzien van deze kwestie onverzoend.

7. Zwingli's dood

In Zwitserland waren de kantons even verdeeld als de vorstendommen in Duitsland. Sommige kantons, zoals Zürich, Bern, Konstanz en Bazel kozen voor de Hervorming en sloten zich op initiatief van Zwingli aan.

Andere kantons daarentegen bleven rooms-katholiek en zochten steun bij de Habsburgers.

Een aanvankelijk overwicht van de protestantse kantons leidde tot de vrede van Kappel in 1529, waarbij bepaald werd dat de rooms-katholieke kantons hun betrekkingen met Habsburg moesten verbreken en dat voortaan in elke gemeente een meerderheid zou beslissen, welke godsdienst de heersende zou zijn.

Overigens kon er van de eenheid tussen de Duitse en Zwitserse protestanten, die Zwingli voor ogen stond, niets komen als gevolg van het mislukken van het godsdienstgesprek te Marburg. Daardoor begon het protestantisme in politiek opzicht een zwakke positie in te nemen tegenover het rooms-katholicisme. Dat bleek wel toen de rooms-katholieke kantons, in strijd met de vrede van Kappel, opnieuw toenadering zochten tot de Duitse keizer. De protestantse kantons antwoordden door middel van een blokkade.

In het protestantse kamp nam echter de verdeeldheid toe. Verschillende steden zagen met lede ogen de vooraanstaande plaats aan, die Zürich langzamerhand was gaan innemen. Zo kwam Zürich alleen te staan. Ook in die stad zelf giste het. In het geheim stonden burgers in verbinding met de Habsburgers en met de rooms-katholieke kantons.

In oktober 1531 verklaarden de laatsten de oorlog aan Zürich. Vijfhonderd protestanten stonden tegenover achtduizend rooms-katholieken. Zwingli trok zelf mee uit, als veldprediker. In de slag bij Kappel in 1531 leed Zürich een zware nederlaag. Zwingli sneuvelde.

Zijn streven naar één protestantse Zwitserse bondsstaat was voorgoed verijdeld.

Achtergrond- informatie *JOHANNES CALVIJN*

1. Zijn jeugd

Naast Luther en Zwingli is Johannes Calvijn (1509-1564) de derde grote reformator in Europa geworden.

Zijn vader, Gérard Calvijn (eigenlijk: Cauvin), was een welgesteld burger van Noyon, een stad in het Noord-Franse Picardië.

Ondanks het feit dat hij als secretaris van de bisschop van Noyon, als rechtskundig adviseur van adel en geestelijkheid en als fiscaal (belastingambtenaar) van het kapittel, in de gelegenheid was een weinig verheffende blik achter de schermen van het kerkelijk leven te slaan, was hij aanvankelijk een trouw zoon der kerk. Die houding

13. De Kerkhervorming

veranderde radicaal omstreeks 1527. Bittere kritiek op het functioneren van kerkelijke ambtsdragers ging toen zijn houding bepalen.

Daar was tijdens de jeugd van Johannes nog weinig van te merken en de aan het licht komende godsdienstigheid en verstandelijke begaafdheid van zijn zoon deden vader Calvijn besluiten zijn zoon voor de geestelijke stand te bestemmen.

Dit tot grote blijdschap van zijn devote vrouw, Jeanne Lefranc.

Toen Johannes twaalf jaar was, onderging hij de kruinschering en legde hij de vereiste eed af, waardoor hij tot kapelaan werd gewijd. Vader Calvijn had dit van de bisschop gedaan weten te krijgen, om op deze manier de onkosten te kunnen bestrijden, die aan de studie verbonden waren. Natuurlijk oefende Johannes niet zelf het ambt uit, maar hij streek wel een vierde deel van de inkomsten op. Het was een soort kerkelijke studiebeurs.

Naast de lessen aan de jongensschool mocht Johannes ook het huisonderwijs volgen, dat de edelman De Montmor zijn kinderen liet geven. Deze adellijke opvoeding is Calvijn later tot groot nut geweest.

2. Studie in Parijs

In 1523 stuurde de heer De Montmor zijn zoons naar Parijs voor verdere studie. Johannes vergezelde hen. Hij nam zijn intrek bij zijn oom, die slotenmaker was en in de buurt van het Louvre woonde.

Eerst studeerde Johannes Frans en Latijn aan het college de la Marche en volgde daarna een soort vooropleiding aan het gymnasium, het college Montaigu. Hier heerste een harde tucht: de zweep werd dagelijks gehanteerd. Er mocht bijvoorbeeld alleen maar fluisterend gesproken worden! Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat werd er gestudeerd, gevestigd en... gekastijd.

Op het lesrooster stonden logica (regels voor het oplossen van allerlei problemen), wijsbegeerte, theologie (bestudering van de kerkvaders, vooral van Augustinus) en het dispuut (redetwisten, uiteraard in het Latijn).

In zijn schaarse vrije tijd bezocht Johannes het huis van de lijfarts van de koning, Guillaume Cop. Daar kwam hij in aanraking met de nieuwste ontwikkelingen van zijn tijd. Zo kwamen de denkbeelden van Erasmus en Luther ter sprake. Johannes kreeg oog voor de misstanden in de kerk en voor de dwalingen in haar leer. Zijn neef en kamergenoot Pierre Robert Olivetanus, die al met de kerk gebroken had, bracht hem er toe de Bijbel te gaan lezen.

3. Rechten en letteren

In 1527 vond de hierboven beschreven ommekeer plaats bij vader Calvijn. Het gevolg was dat hij Johannes weerhield van een theologische studie en hem aanspoorde rechten te gaan studeren. Johannes gehoorzaamde en vertrok in 1528 naar Orléans en later, in 1529, naar Bourges.

In deze stad nam hij kennis van de humanistische idealen en werd zijn belangstelling voor de klassieke talen gewekt.

Hij nam les bij een lutheraan, Melchior Wolmar. Deze gebruikte bij de Griekse lessen het Nieuwe Testament in de grondtaal. Het gevolg was dat Calvijn zich meer en meer ging bezighouden met de studie van de Heilige Schrift. Wolmar was het ook die hem aanraade theologie te gaan studeren.

Toen Calvijn zijn rechtenstudie in 1531 voltooid had, ging hij terug naar Parijs. Daar verdiepte hij zich verder in de klassieken. Maar ook werden de contacten met de familie Cop en met andere hervormingsgezinden hernieuwd. Er werden geheime vergaderingen belegd, waarop Schriftonderzoek plaatsvond.

4. Calvijns bekering

Op 1 november 1533 hield Calvijns vriend Nicolas Cop voor hoogleraren en studenten een rede waarin hij duidelijk voor de Hervorming koos. Cop moest overhaast vluchten, evenals Calvijn, die waarschijnlijk zijn vriend geholpen had bij het opstellen van de rede.

Waarschijnlijk heeft Calvijns bekering enkele maanden daarvoor plaats gevonden. Slechts zelden en dan nog sober schrijft Calvijn over dit keerpunt in zijn leven: *Hij heeft, daar ik de bijgelovigheden van het pausdom te hardnekkig was toegewijd, dan dat ik gemakkelijk uit die erg diepe modder kon worden opgetrokken, mijn hart, dat voor mijn leeftijd al zeer verhard was, door een plotselinge bekering tot volgzzaamheid gedwongen.*

Calvijn trok tijdens zijn omzwervingen door Midden- en Zuid-Frankrijk, waar hij in schuren en grotten preekte. Ook leidde hij, zo goed en zo kwaad als het ging, predikers op.

Uiteindelijk kwam hij in Angoulême, bij zijn vriend Du Tillet.

Daar stond hem een prachtige bibliotheek ter beschikking. Het ontwerp van het geschrift van de Reformatie kwam daar gereed: *Institutio religionis Christianae* of *Institutie of Onderwijzing in de christelijke godsdienst*.

Toen er opnieuw vervolgingen uitbraken, vluchtte Calvijn in 1535 naar Bazel. Daar kwam de eerste druk van de *Institutie* tot stand (1536).

5. In Genève (1536-1538)

Op doorreis naar Straatsburg overnachtte Calvijn in 1536 in Genève. Daar werkte de vurige prediker Guillaume Farel. Deze ervoer de komst van Calvijn als een verhoging van zijn gebed om hulp bij zijn werk in Genève. Hij oefende grote aandrang uit op een aanvankelijk weigerachtige Calvijn. Farel's dreigende woorden, dat God hem zou vervloeken wanneer hij zou blijven weigeren zich in Genève aan het werk des Heeren te wijden, braken uiteindelijk Calvijns tegenstand. *Het was mij alsof God Zelf vanuit de hoge Zijn hand op mij gelegd had*, schreef hij later.

Zo werd Calvijn predikant in Genève, een stad die ondanks haar keuze voor de Reformatie in 1535, toch een lichtzinnig karakter had.

Nu hij zich gewonnen had gegeven, werkte Calvijn hard. Hij ontwierp een kerkorde, voerde het doen van openbare belijdenis in en bevorderde de uitoefening van de kerkelijke tucht.

De stadsraad voorzag de kerkorde, tegen de wil van Calvijn in, van een soort ahangsel, waarin bepaald werd, dat wanneer iemand de kerkelijke tucht zou negeren, de overheid de taak zou hebben te onderzoeken of zo'n bespotting van God en Zijn Evangelie door haar bestraft zou moeten worden.

Straffen als boete, lijfstraf, gevangenis en verbanning werden in het vooruitzicht gesteld van degenen die zich overgaven aan openbare zonden.

Toen Calvijn in zijn *Onderwijzing in en belijdenis van het geloof*, ook wel zijn *Eerste Catechismus* genoemd, 21 artikelen opnam die de burgers moesten doordringen van de noodzaak naar hun belijdenis te gaan leven, liet de overheid weten dat de bevolking daarop de eed moest afleggen. Wie weigerde zou verbannen worden.

In groepjes van tien personen werden de inwoners van Genève naar de Sint-Pieterskerk gebracht om er te zweren. De weigering was echter zo massaal dat de overheid haar dreigement onmogelijk ten uitvoer kon brengen.

13. De Kerkhervorming

Het gevolg van dit alles was een hetze tegen Calvijn en Farel, terwijl hun medestanders in de stadsraad in 1538 werden weggestemd. Hun plaats werd ingenomen door tegenstanders.

Onenigheid met de stadsraad in haar nieuwe samenstelling en uitingen van volkswoede veroorzaakten nog in hetzelfde jaar de verbanning van beide predikanten uit Genève (1538).

6. In Straatsburg (1538-1541)

Calvijn vond rust en vriendschap in Straatsburg. Daar braken de gelukkigste jaren van zijn leven aan. Hij vond er zijn vrouw, Idelette de Bure (van Buren), met wie hij negen jaar, tot aan haar dood in 1549, heel gelukkig was. Hun drie kinderen stierven echter al op jonge leeftijd.

Het predikantschap van de kleine Franse vluchtelingengemeente schonk Calvijn bijzondere voldoening. Hij verzorgde een tweede druk van de *Institutie* (1539) en schreef een commentaar op de Romeinenbrief (1540). Deze verklaring zou in de loop van de jaren door commentaren op bijna alle Bijbelboeken worden gevolgd. In 1541 verscheen *Kort tractaat over het heilig Avondmaal onzes Heeren*.

Wat het zingen betreft had Calvijn een voorkeur voor de psalmen. Deze waren echter nog niet berijmd. Calvijn maakte zelf een begin hiermee. Veel berijmingen zijn overigens van de hand van Clément Marot.

Later, terug in Genève, heeft Calvijn er voor gezorgd, dat dit werk werd voltooid. Daar heeft ook Theodore de Bèze (de Beza) nog een aantal psalmen berijmd. De meeste melodieën zijn van de hand van Louis Bourgeois en Maistre Pierre.

Zo werden gebed, psalmgezang, het gepredikte Woord en de geofferde gaven, samen met de sacramenten van Heilige Doop en Heilig Avondmaal, de bestanddelen van de calvinistische eredienst.

7. Opnieuw Genève (1541-1564)

De toestand in de zelfstandige stadsrepubliek Genève was inmiddels chaotisch geworden. De gewenste vrijheid had tot ongebondenheid geleid. De rooms-katholieke kardinaal Sadoletus deed pogingen om invloed in de stad te krijgen en nodigde de bevolking middels een schrijven uit terug te keren in de schoot van de moederkerk. Eindelijk beseftte de raad dat alleen de invloed van Calvijn een keer ten goed zou kunnen brengen in de heersende verwarring. Stadsraad, vrienden en gemeentelieden vroegen hem terug te komen.

Het werd een moeilijke beslissing voor Calvijn.

Ik hen beducht voor deze last. Als ik mij de strijd herinner, waardoor ik gekweld ben, verstijf ik bijna van schrik. Als ik met mijzelf te rade ga, ben ik liever aan de andere zijde van de zee, dan daar! schreef hij.

Weer was het Farel die hem de weg wees. Opnieuw boog Calvijn voor Gods wil. In zijn antwoord aan de raad van Genève schreef hij: *Was ik vrij in mijn keus, alles ter wereld deed ik liever dan uw wil. Doch ik weet dat ik niet mijn eigen heer en meester ben. Ik breng mijn hart aan de Heere ten offer. Nadat ik mijn ziel bedwongen en geboden heb, onderwerp ik haar aan Hem alleen.*

'Cor mactatum in sacrificium offero' (Het geslachte hart bied ik ten offer aan), werd Calvijns devies. In zijn zegel voerde hij voortaan een hand, die een brandend, bloedend hart omvat.

Calvijn werd in de daaropvolgende jaren de grote hervormer van Genève. Er werd een kerkenorde ingevoerd, die de leiding van de gemeente opdroeg aan de kerkenraad, bestaande uit predikanten, ouderlingen en diakenen.

Iedere inwoner van de stad moest met de hervormde belijdenis instemmen. De ouderlingen moesten met de predikanten toezien op het geestelijk leven en het zedelijk gedrag van de gemeenteleden, want voor Calvijn was de tucht een onmisbaar kenmerk van de ware kerk. Er werden maatregelen genomen tegen aanstootgevende zaken als ontucht, dronkenschap, dobbelspel en dansen. De kerkenraad gaf vermaningen of sloot gemeenteleden uit van het Heilig Avondmaal en in ernstige gevallen strafte ook de stadsraad met strenge middelen, naar het rechtsgebruik van die tijd. De zeden waren ruw en Calvijn wilde dat Gods wet ook in het maatschappelijk leven zou worden geëerbiedigd.

Zijn bedoeling was, dat kerk en overheid samen, rekening houdend met elkaars bevoegdheden, God zouden dienen. Maar juist over die bevoegdheden ontstonden telkens geschillen, omdat de stadsraad zich te veel in kerkelijke zaken wilde mengen. Veel moeilijkheden ondervond Calvijn ook van de kant van de oppositie, de partij van de zogenaamde libertijnen, die van zijn hervormingsmaatregelen niet gediend was.

Overigens had Calvijn als rechtsgeleerde en lid van een regeringscommissie, ook grote invloed op de herziening van de stadswetten. Zo ontstonden wetten tegen overdreven weelde (niet meer dan vier gouden ringen dragen, geen kapsels vol krullen en opgemaakt met edelstenen, geen lang haar voor mannen, overheidstoezicht op de mode), er kwamen nieuwe hygiënische voorschriften en toneeluitvoeringen werden afgeschaft

8. Het proces tegen Servet

In 1553 vond het geruchtmakende proces plaats tegen Michael Servet, een Spanjaard die de Drie-eenheid en de rechtvaardiging door het geloof ontkende en de kinderdoop afwees.

Zijn ideeën had hij al jaren eerder in het boek *Cluistianismi Restitutio (Herstel van het christendom)*, dat onder de schuilnaam Michael Villanovanus op de markt kwam, uitgegezet.

De rooms-katholieke kerk had hem vanwege zijn loochening van de Drie-eenheid en zijn afwijzing van de kinderdoop bij verstek ter dood veroordeeld en zijn boeken en beeltenis publiekelijk verbrand. Ook Calvijn had al in 1546 aan Farel geschreven: *Wanneer Servet naar Genève komt, zal hij er, ingeval mijn woord nog enigszins van gewicht is, niet levend afkomen.*

Servet kwam inderdaad naar Genève, na ontsnapt te zijn uit de gevangenis van Lyon en na zich bijna een half jaar schuil te hebben gehouden. Prompt liet Calvijn hem gevangen nemen. Vanuit de gevangenis wierp Servet zich echter op als woordvoerder van de libertijnen. Hij wees de raad erop dat Calvijn een dwaalleer verkondigde en bood aan dat in het openbaar te bewijzen.

Servet vormde daarmee een directe bedreiging voor Calvijns levenswerk en voor de zaak van de Hervorming in Genève.

De stadsraad wees een godsdienstgesprek tussen Calvijn en Servet af en stuurde boodschappers naar andere hervormde steden als Bazel, Bern, Schaffhausen en Zürich, om raad te vragen in deze kwestie.

Tegelijkertijd deden de libertijnen een mislukte poging om de kerkelijke tucht te breken: Servets advocaat, de libertijn Berthelier, die onder censuur stond, vroeg aan de stadsraad toestemming toch te mogen deelnemen aan het Avondmaal. De raad aarzelde, maar Calvijn week geen duimbreed. Hij kondigde aan de heilige tafel desnoods met zijn leven te zullen verdedigen. Berthelier liet zich uiteindelijk op de bewuste zondag niet in de kerk zien.

13. De Kerkhervorming

Intussen kwamen berichten binnen uit de andere steden. Unaniem veroordeelden zij de leer van Servet en raadden aan om uiterst gestreng tegen hem op te treden. Dat gaf de doorslag: Servet werd tot de brandstapel veroordeeld.

Tevergeefs probeerde Calvijn gedaan te krijgen, dat de wrede vuurdood werd omgezet in een onthoofding door het zwaard. Ook heeft hij Servet in de gevangenis bezocht. Maar dat Servet gedood moest worden, daarvan was Calvijn overtuigd. Daarin handelde hij naar de geest van zijn tijd en het heeft dan ook weinig zin hem daarom te veroordelen.

Pas later is bij de zonen van de Reformatie het besef doorgedrongen, dat ongeloof alleen met geestelijke wapens en niet met geweld bestreden mag en kan worden.

9. De academie van Genève

In 1559 werd de kroon op Calvijns levenswerk gezet. De academie van Genève werd opgericht. Hoofddoel was de opleiding van predikanten, maar ook andere studierichtingen, zoals rechten en medicijnen, kwamen tot stand. De studenten kwamen uit alle windrichtingen. Zo studeerden Marnix van Sint Aldegonde uit de Nederlanden en John Knox uit Schotland in Genève.

Zo raakte het calvinisme verbreed in Frankrijk, Schotland, de Nederlanden, de Palts (Duitsland), Polen, Hongarije en elders. Calvijn onderhield een levendige correspondentie met vorsten en vooraanstaande kerkelijke en wereldlijke personen in veel landen. Zijn wens was, dat het protestantisme één zou zijn en daarvoor wilde hij graag ondergeschikte verschilpunten voor lief nemen, als men het over de hoofdzaken maar eens kon zijn.

Zo correspondeerde hij met de anglicaanse aartsbisschop Cranmer over de mogelijkheid van een algemeen protestants concilie. Dat is er echter nooit gekomen. Wel bereikte Calvijn met Bullinger, Zwingli's opvolger in Zrich, overeenstemming over de Avondmaalsleer.

Met de lutheranen bleek dat niet mogelijk. Calvijn heeft Luther nooit ontmoet en na diens dood moest hij een pennenstrijd voeren met enkele felle lutherse predikanten. In 1556 schreef hij hen:

Wij roepen de ene God, onze Vader, aan in vertrouwen op dezelfde Middelaar; dezelfde Geest tot aanneming tot kinderen is ons een onderpand van onze toekomstige erfenis; door hetzelfde offer heeft Christus ons allen verzoend; op dezelfde gerechtigheid, die Hij voor ons verworven heeft, vertrouwen al onze harten en wij beroemen ons op hetzelfde Hoofd. Dan zou het toch wonderlijk zijn als Christus, die wij allen loven als onze Vrede, die aan alle vijandschap een einde heeft gemaakt en God in de hemel met ons verzoend heeft, niet ook zou maken, dat wij hier op aarde een broederlijke vrede onderhouden.

10. Verschillen met Luther

Met het lutheranisme heeft het calvinisme de voornaamste punten van de christelijke leer gemeen: de Heilige Schrift als enige bron van de Goddelijke openbaring, de vergeving en verlossing door Gods genade in Christus alleen en de rechtvaardiging door het geloof.

De avondmaalsopvattingen weken echter van elkaar af. Calvijn leerde dat Christus niet lichamelijk, maar door Zijn Geest aanwezig is.

Diep was Calvijn doordrongen van Gods soevereiniteit. Hij boog zich voor Gods uitverkiezing en verwerping, omdat hij niets wilde afdoen van Gods vrije genade. Tegelijk hield hij ook de verantwoordelijkheid van ieder mens staande.

Gods wet nam voor Calvijn een belangrijke plaats in, meer dan voor Luther. De wet dient ten eerste om een mens tot zondekennis te brengen en zijn toevlucht tot Christus te nemen; ten tweede als regel der dankbaarheid en ten derde als leidraad voor het openbare en staatkundige leven. Daarom is de overheid verplicht de ware dienst van God te bevorderen, maar meer dan het lutheranisme staat het calvinisme op zelfstandigheid van de kerk tegenover de staat. Van een staatskerk moest Calvijn niets hebben.

11. Calvijns levenseinde

Afgemat door zijn slechte gezondheid en zijn bovenmatige arbeid bezweek Calvijn in 1564. Hij was 54 jaar oud.

Hij had al jarenlang voortdurend hoofdpijn, hoestte doorlopend en zijn lichaam werd sinds 1556 langzaam gesloopt door de tuberculose. Ondanks dat bleef zijn werkkraft ongebroken: tweehonderd preken en tweehonderd colleges per jaar, talloze boeken, duizenden brieven. De *Verzamelde Werken* bevatten 59 delen. Daarbij was hij een groot zielzorger en verder oefende hij door zijn scherp staatkundig inzicht invloed uit in heel Europa. Hij mag de voorman van het gereformeerd protestantisme genoemd worden.

In april 1564 dicteerde Calvijn zijn testament. Duidelijk spreekt daaruit het *Soli Deo Gloria*, dat Calvijns leven stempelde.

Maar ach, het willen dat bij mij was, en mijn ijver, als ik het zo mag zeggen, waren zo koud en laf, dat ik mij recht schuldig gevoel in alles en overal, en was er niet Zijn oneindige goedheid, zo zou mijn hartstochtelijk streven niets dan rook zijn geweest; ja de genadegaven, die Hij mij verleend heeft, maken mij nog schuldig; daarom blijft alleen mijn toevlucht, dat Hij de Vader der barmhartigheid is en Zich ook als de Vader van een zo ellendig zondaar tonen en bewijzen zal.

Dezelfde geest spreekt uit de aantekening in de raadsregisters van Genève op 27 mei 1564:

Heden om acht uur des avonds ongeveer is Jean Cauvin naar God gegaan; Hem zij alle dank gebracht uit het diepst van het hart.

Antwoorden verwerking

Basis

- 8 keer.
2 uur.
5½ uur.
Tijdens een onweer beloofde Luther monnik te worden.
- Hij bad, hij vastte, hij geselde zichzelf en hij beklom op zijn knieën de Pilatustrap.
- De aflaathandel.
De Roomse kerk.
- Sola fide : alleen door het geloof.
Sola gratia : alleen door genade.
Sola Scripture : alleen de Bijbel.
- A=uitvinding buskruit.
B=uitvinding boekdrukkunst.
C=uitvinding kompas.
B.
De mensen konden nu zelf boeken en geschriften lezen.
4. Keizer Karel V zit op zijn troon. Hij draagt de ketting met het Gulden Vlies.
3. Maarten Luther verdedigt zich.
1. De keurvorsten, hertogen en graven kijken toe.

13. De Kerkhervorming

6. Ook bisschoppen en aartsbisschoppen zijn aanwezig.
2. Op een tafeltje liggen de boeken die Luther geschreven heeft.
7. Een edelman houdt de rijksstandaard met de adelaar vast.
5. Spaanse soldaten houden de wacht.
7. Het titelblad is afkomstig uit de door Luther vertaalde Bijbel.
8. 3.
 - 2.
 - 2.
 - 1.
 - 3.
9. Geboorteplaats van Luther : Eisleden
Luther beklom de Pilatustrap : Rome
Luther was er professor : Wittenberg
Luther deed er tijdens een onweer een belofte : Erfurt
- 10.A en 2.
B en 3.
C en 1.
- 10.Speel indien mogelijk het thema voor op een orgel/piano of laat de eerste 4 maten van de opname vooraf horen (eerste 10 seconden).
[Op de website die bij de methode hoort staan de mp3 bestanden Ein Feste Burg en Fantasie over het Lutherlied "Een vaste burg is onze God". Gecomponeerd in 1917 door Jan Zwart (1877-1937). Uitgevoerd door Everhard Zwart op het orgel van de Bovenkerk te Kampen. Opgenomen op 10 juni 1987. Productie: Jan Quintus Zwart. Gebruik geluidsopname met vriendelijke toestemming van JQZ Muziekproducties Kampen (NL).]
De zinnen 2, 3, 6 en 7 zijn waar.
Toen was het 400 jaar geleden dat Luther zijn 95 stellingen aan de deur van de slotkapel van Wittenberg spijkerde.
Je hoort het thema 6 keer.
7 keer [Een pittige opdracht, die eventueel kan vervallen.]
Allegro : levendig.
Con : met.
Fuoco : vuur.
- 12.1. Fout.
 2. Goed.
 3. Fout.
 4. Fout.
 5. Goed.
 6. Fout.
 7. Fout.
- 13.Luther heeft de 95 stellingen aan de deur van de slotkapel gespiekerd.
Zwingli bezocht de zieke mensen op en bad voor hen.
Ds. Farel dwong Calvijn in Genève te blijven.
- 14.5. Calvijn wordt weggestuurd uit de stad Genève.
 1. Calvijn wordt geboren in Frankrijk.
 2. Calvijn helpt Nicolaas Cop met het schrijven van een toespraak.
 8. Calvijn sterft.
 6. Calvijn trouwt met Idelette van Bure.
 3. Calvijn schrijft de Institutie.
 4. Calvijn ontmoet Farel voor het eerst.
 7. Calvijn schrijft een catechismus.
- 15.Psalmen, Mattheus, Zacharia.
- 16.Niet alleen de geestelijken – e.
De melodie moet eenvoudig zijn – d.

De dominee kiest niet een psalm bij de preek – c.
Iedereen moet begrijpen wat hij zingt – b.
De muziek mag niet afleiden – a.

[Op de website die bij de methode hoort vindt u het luisterfragment Psalm 23. Laat de leerlingen het psalmboekje erbij pakken en psalm 23 opzoeken]

Zin 1, 3 en 6 zijn waar.

Belangrijkste verschillen: ritmisch zingen, soms hoor je andere noot (een f in plaats van de voor ons bekende fis; het eind van regel 1, 2 en 4).

Een viool.

Een luit.

Je hoort luit en viool.

Johannes Calvijn
Theodorus Bezá en Clement Marot
Louis Bourgeois en Maitre Pièrre
Claude Goudimel

Opdrachtgever Psalmboek
Dichters van de psalmtteksten
Componisten van de psalmmelodieën
Componist van meerstemmige muziek om te spelen of te zingen

17. De opdracht Zwingli op te zoeken op het schilderij is niet juist. Alleen Luther en Calvijn zijn afgebeeld.

Roomse geestelijken proberen een kaars uit te blazen. Die kaars betekent het licht dat de Heere door de Hervorming in de kerk heeft gebracht. Luther en zijn vrienden zijn blij met het licht van het evangelie. Deze kaars wordt niet uitgeblazen, weten ze.

Extra

- Hij dacht dat God, de rechtvaardige Rechter, alleen maar tevreden kon zijn met goede werken.
Alleen uit genade worden we zalig door het geloof dat God schenkt.
De zondaar, die God bekeert, ontvangt vergeving door het bloed van de Heere Jezus Christus.
- Voor de Reformatie; hij heeft Tetzels zittend op een hond afgebeeld.
- De paus en de keizer zijn blij. De mensen zijn verward. Zegt Luther opeens dat zijn eigen boeken fout zijn? Dan hoeven ze Luthers boeken dus ook niet te lezen. Maar wie moeten ze dan geloven?
- Farel, Calvijn, Beza en Knox.
Alle vier hebben ze kortere of langere tijd in Genève gewoond of gewerkt.
- Schotland.

Creatieve verwerking

De Lutherroos.
Luther gebruikte de roos als zegel voor zijn brieven, wij zouden zeggen een logo.
Knutsel of teken de Lutherroos.

